



ÖRÖKSÉG

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOHL.HU

TARTALOM

JEGYZET

Határtalanul /Nagy Z 2

NAGYÍTÓ

Templom tér – Fogadalmi templom – Dóm tér
– Szeged /Vesmásné Zákányi Ildikó 3

A kaposvári főter átépítése /Fábián Éva 6

A pécsi Széchenyi tér /Tóth Zoltán 8

A nagyváradi Bémer tér kialakulása
/Péter I. Zoltán 10

Felhívás 12

FIGYELŐ

Víz alatti régészek konferenciája /Tóth J. Attila .. 13

A Hamilton festmény sorsa /Buzinkay Péter 14

ABLAK

Műemléki bonusz-rendszer Sydneyben
/Lővei Pál 15

Mi van az ablakban? /Rác Jolán 16

Kék-hírek /Turok Margit 16

Háromszéki mikrokozmosz /Várallyay Réka 17

Kettős alapelv Bonchidán /Róna Katalin 18

MAGYAR TÜKÖR

Pogány Frigyes évszázada /Vízny László 19

Edelény, Borsodi földvár /Nagy Levente 20

A boldvai apátság /Nagy Levente 21

A Gerevich-gárda II. /Éri István 22

Múltunk öröksége /Nagy Zoltán 22

Partiumi Honismereti konferencia /Dukrét Géza 24

A sajkóczai Radvánszky kastély /Hervoly Vanda 25

PRO MEMORIA

Építőkockák /Szigethy Balázs 26

KÖN 26

MNG Hírek 27

Neoreneszánsz a Tévében 27



Határtalanul

E számunk szerzői:

BEREGI NAGY EDIT *újságíró, MNG*
 BUZINKAY PÉTER dr.,
művészettörténész, KÖH
 DUKRÉT GÉZA *tanár, PBMET, Nagyvárad*
 ÉRI ISTVÁN *régész*
 FÁBIÁN ÉVA *építész, Kaposvár*
 HERVOLY VANDA
kulturanropológus, Sajókaza
 LÓVEI PÁL dr., *művészettörténész, KÖH*
 NAGY LEVENTE dr., *régész, KÖH*
 NAGY ZOLTÁN *újságíró, KÖH*
 PÉTER I. ZOLTÁN *újságíró, Nagyvárad*
 RÁCZ JOLÁN *építész, KÖH*
 RÓNA KATALIN *újságíró, KÖH*
 SZIGETHY BALÁZS *építész, KÖH, Sopron*
 TÓTH J. ATTILA *régész, KÖH*
 TÓTH ZOLTÁN dr., *építész, Pécs*
 VÁRALLYAY RÉKA
művészettörténész, KÖH
 VESMÁSNÉ ZÁKÁNYI ILDIKÓ
építész, Szeged
 VIZY LÁSZLÓ *építész, Budapest*

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
 tájékoztatója – ISSN 1786-7894
 Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.
 Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás,
 Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly,
 Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),
 dr. Durczai Zsuzsanna,
 Farbakné Deklava Lilla, Hack Róbert,
 Nagy Gábor, Nagy Levente,
 Özvegy Györgyi, Róna Katalin,
 Turok Margit.
 Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
 Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,
 e-mail: orokseg@koh.hu
 Laptervező: Lelkes Design Bt.,
 e-mail: dllekes@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Stádium Nyomda Kft.
 Telefon: 455-5050

Telibe találóan aktuális a téma és a cím. Az Európai Unió csatlakozás, Schengen után, amikor nemcsak a karnyújtásnyi közelmúltban csatlakozott új országokban megkezdődött átrendeződés vet fel olyan, az építészet és az urbanisztikát érintő kérdéseket, amelyekre e szakmáknak kell hiteles választ adni, hanem ezekre a napi politika szintjén a kis falvakban, nagyobb városokban, vagy éppenséggel az alakuló régiókban is felelni kell.

Valós problémákra kíséreltek meg válaszolni a Mosonmagyaróváron összegyűlt főépítési konferencia résztvevői.

Össze kell kötni a Trianonban szétszakított szálakat – írta bevezető dolgozatában Sári István (XX.ker.) – A négy országgal határos nyugati régió vonzó befektetési terület, amely egyúttal nagy feladatokat ró az építészekre. A résztvevők a gondokat igyekeztek számba venni. A nyugati régió tálcán kínálja a lehetőségeket, de feszültségeket is teremt. Születtek új, korábban elképzelhetetlen problémák is, mint például a lakossági beköltözések, Rajka hovatovább Pozsony alvóvárosa lesz – vetette fel többek között *Körmendy János*, Győr korábbi főépítésze és *Ocskay Gyula* (Ister-Granum) Ez azzal is járhat, hogy a helyi buszközlekedés nemzetközi lesz – annak minden jogi konzekvenciájával. Mehet-e a mentőautó a közelebbi, de másik országbeli településre? Mit hoz magával a „határtalan” Eurovegás a maga 140 méter magas tornyával, a szerencsejátékkal együtt járó nem csak szórakozni vágyó látogatóival? Nehéz ellenállni a tőke egyre erőszakosabb nyomásának. Váratlanul és felkészületlenül értek bennünket az EU-s csatlakozással együtt járó változások, mondta *Philipp Frigyes*, a főépítési választmány elnöke. Lemaradtunk a jogalkotásban is. A határ menti szlovák településekkel egyénileg kialakult jó együttműködés sem takarhatja el az egészséges nemzetpolitikára alapozott *jövőkép biányát*. „Tervezett rend kellene” – tette hozzá.

Horvátb Jácint (NYRFÜ) a határom átvezető utak felújítására, a vasúti közlekedés, általában a közlekedés újragondolására hívta fel a figyelmet. A nyugati régió az ország nyugati kapuja, ebből problémák is sorjáznak, mint a rivalizálás, az egyenrangú partnerség és egyenlő mérce az EU-s projekteken, a települések etnikai átrendeződésével együtt járó infrastrukturális változások, amire korábban nem gondolhattunk, vagy a földtulajdon kérdése.

Schengen után minden könnyebb lesz – gondoltuk. Nem lett. *Firtl Máttyás* (Gy-M-S, alelnök) hívta fel a figyelmet arra, hogy a nyugati régió: *leült*. Sokasodtak a problémák: a Rába vízének szennyezése, a burgenlandi falvakban Behajtani tilos táblákkal lezárt utak, mind mind azt jelzik, hogy a korábbi jó kapcsolatok megmerevedtek. *Agárdi Gábor* (alelnök, Pozsony megye) a régió dolgát szlovák oldalról nézve megállapította, hogy a regionális fejlesztés náluk se könnyebb. Szlovákiában a fejlesztés iránya ugyanis nem az észak-dél, hanem a kelet-nyugati irány, azaz Kassa – Pozsony – Bécs – Grac útvonala. A házigazda, *Szabó Miklós*, Mosonmagyaróvár polgármestere elmondta, hogy egyelőre felmérhetetlen, hogy mivel jár, ha majd felépül a mintegy háromezer munkahelyet teremtő kaszinóváros. A tervezés és a szabályozás – hangsúlyozták többen is – a nemzetek közötti eltérő jogszabályokból következően nagy tapintatot és előrelátást igényel.

Vinczay Tibor Szentgotthárd polgármestere szerint az energiaszektor által irányított politika megrontotta a rendszerváltás előtti jó kapcsolatokat. A heiligenkreuzi hulladékégető súlyos gondot jelent a magyar félnek. *Tétényi Éva* (BVE) a települési tervek oda-visszacsatolását nem tarja kielégítőnek. Többek példákat hoztak fel arra is, hogy nem jók sem a területrendezés, sem az integrált városfejlesztési stratégia tapasztalatai. *Dr. Szaló Péter* (NFGM, szakállamtitkár) kiemelte, hogy nagyságrenddel szaporodtak a nagyberuházások, s a feladatok végrehajtása nagy feladatokat ró a főépítészekre, akik, mint mondta, a szakma érvényesítésének hadserege. Az ágazat irányításából hiányzik a műemlékvédelem, az I. foku hatóság jogkörét a közigazgatási hivatalokhoz kellene telepíteni. *Fegyverneky Sándor* (NFGM, országos főépítész) a Nemzeti Építészeti Politikára vonatkozó irányelvek jelentőségét hangsúlyozta. A településrendezés stratégiai feladat – mondta *dr. Tompai Géza*, (NFGM, főosztályvezető) –, ahol a műszaki- ökológiai szempontokat is figyelembe kell venni. Szükség van a merev jogszabályokra is. A szakmai irányítás koncentrálnódik, de nincsen benne a műemlékvédelem – fejtette ki *Bodomyi Csaba*, (Tokaj), s mára a világörökségi területek kezelhetetlenné váltak. *Dimény Gábor* (NYDRKH) a településrendezési tervtanácsok jelentőségét hangsúlyozta, *Deák Varga Dénes* (Nagykanizsa) szerint a tervtanácsai rendeletet kötelezővé kellene tenni. *Dr. Serstiné Kócsi Margit* szerint a 37-es rendelet rossz, jogszerű határozatot nem lehet kiadni.

Nagy Zoltán

Templom tér – Fogadalmi templom – Dóm tér



Sokáig hallgatás övezte a Dóm teret, - aminek elsősorban kulturpolitikai okai voltak. Ügylebet a közeli Hősök Kapuján lévő Aba Novák freskó miatt is, amelyet aztán sürgősen el is tüntettek (még szerencse, hogy csak levakolták, illetőleg lemeszelték). Na és persze a Dóm miatt, amelyet az egyházellenes politika mindenáron egy „kurzus” szimbólumának akart látni és láttatni, hiába állt azon a téren, amely a két háború közötti városépítéssel legszebb térkompozíciója volt. A nem kívánatos gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter szellemét vélték lebegni a tér felett. Bizonyára jó ürügyül szolgált erre a Szabadtéri Játékok is, hiszen az így beépített tér elvesztette arányait és varázsát.

Ma már a felújított freskók újra láthatók a Hősök kapuján (a Dömötör torony béliek még mindig szétmálló állapotban). Az ünnepi játékok széksorai szétzedbetők, a tér újra a szegedieké. Feltehetjük a kérdést: mítosz vagy építészeti történelem a szegedi Dóm-tér, és főleg: mi a teendő?

A tér történetét évek óta nemcsak kutatja, hanem helyreállításával is foglalkozik e cikk szerzője, Zákányi Ildikó.

VESMÁSNE ZÁKÁNYI ILDIKÓ

A Templom tér történeti áttekintése rengeteg tanulsággal jár.

Szeged létét leginkább a Tisza és a Maros folyók alakították. Születését is neki köszönheti, hiszen a jelentős só út kereskedelmi csomópontja lehetett. Az Alföld legmélyebb részein, az ártérből kiemelkedő löszhát magasabb részei ősidők óta lakott területek. Szegednek ez a része a Palánk főtere, a Vár, Alszeged és Felszeged magasabban fekvő területeit körbejárta a Tisza, olykor védelmet, máskor fenyegetettséget jelentve az itt lakóknak.

A tér középkori és az azt megelőző állapotáról nem maradtak fenn térképek, legfeljebb az 1690-es évek végén készült metszetekből következtethetünk a tér és az egykori Dömötör templom régi állapotára.

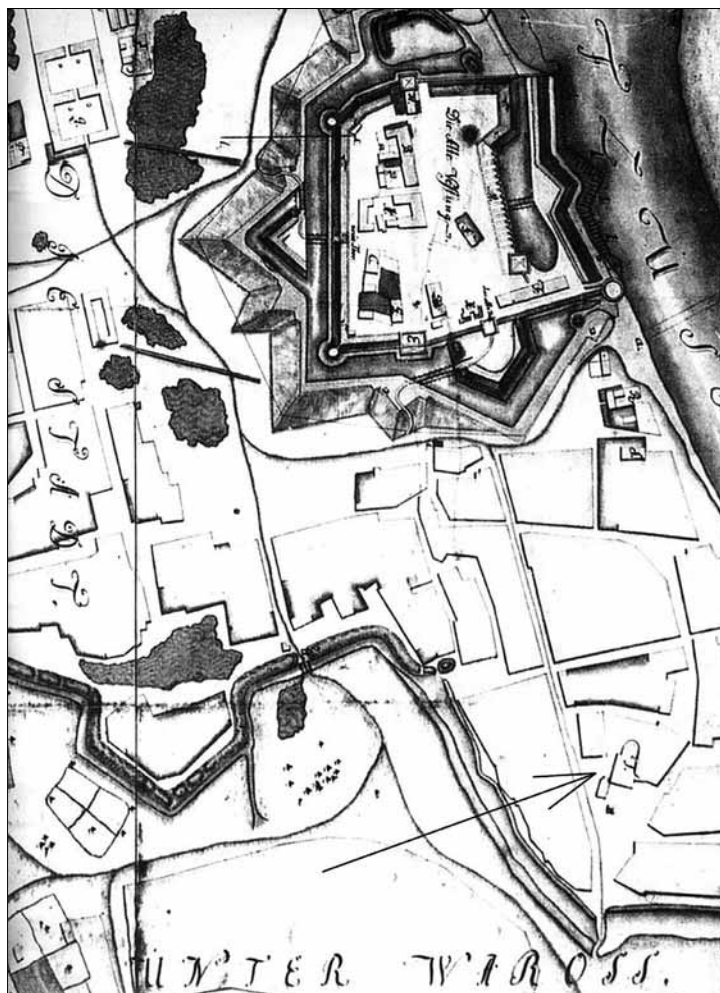
Máté Zsolt a fennmaradt latin és török összeírások eltérő területi rendezettségét felhasználva matematikai módszer segítségével rajzolta fel Szeged feltételezhető középkori térképét.

Ezek, s a későbbi általunk mutatott térképek mutatják, hogy a mai Dóm tér Ny-i oldalának meghosszabbításában húzódó Oskola utca az ősi Szegednek talán legrégebbi tengelye, mely a várat összekötötte a Déli kapun át Alszegeddel, a mai Alsóvárossal.

Az 1700-as évek után készült térképek java részén a Templom tér és a Dömötör templom egy háromszög alakú térként szerepel, amelyre több utca vezet. A Vár és a Palánk kiemelkedő szigeteit természetes módon folyta körbe a Tisza egy ága, védelmet biztosítva az ott lakóknak.

Az 1750-es években az osztrák hadmérnökök ezt egészítették ki az Eugéniusz árokra, mely a vár külső védelmét erre az összefüggő vízesárok-rendszerre bízta.

A Templom téren, a mai Dóm téren a 18. századi térképeken látható még az a kápolna, amelyet a középkori Dömötör templomhoz 1501-ben Lukács zágrábi püspök alapítványából építettek. Rajta van még a 18.-19. századi térképek java részén az a szoboralap, amely feltehetően a Dömötör templom lebontott főhajójának Nyugati bejárati kapuját jelölte. (Templomot úgy nem bonthattak el, hogy valami ne jelölje eredeti helyét). A Dóm tér rendezésekor a Templom tér közepén álló Köllő-szobrot áthelyezték a Dömötör torony pandant-



jaként a Dóm bejáratának K-i oldalára.

Cs. Sebestyén Károly ekkor találta meg a szoboralap bontásakor a Dömötör templom Ny-i falát.

Okleveles adat van róla, hogy a 18. század közepén, mikor a templomot restaurálni kezdték, a tanács utat nyitattatott a sírok között. A restaurálást a század végén fejezték be, akkor bontatták le a zágrábi püspök kápolnáját, s akkor tüntették el a tér rendezésével a sok

Az 1690-es évek végén készült metszetekből következtethetünk a tér és az egykori Dömötör templom régi állapotára

százados ó-temető egy részét. (Móra Ferenc)
Az 1879-es nagy árvíz Szeged szinte teljes újjáépítését hozta. Az akkor született Lechner-féle városszerkezet meghagyta a Palánk városrészt középkori tervszerűséggel a Gizella térig, itt nem kellett a mély területek feltöltésével foglalkozni.

Ebbe a középkori városszerkezetbe kerül bele, mint elefánt a porcelánboltba, a Fogadalmi templom építésének terve a Dömötör templom helyén.

A város akarta is, meg nem is. A helyszín sokáig bizonytalan volt, a város több terére próbálták elhe-



1959-ben épült meg az új, 6000 főt befogadó fix nézőtér, melyet 1961-62-ben végleges vasbeton színpadra alakítottak

lyezni. Amíg *Varga Ferenc* apát belvárosi plébános élt, védte a templomot. Az akkori vallás és közoktatásügyi miniszter a templomot fenntartandó műemlékké nyilvánította. Már akkor sem bírtak azonban az építési szándékozó polgárokkal és *Lázár György* polgármesterrel, akinek közbenjárására végül törölték a védendő épületek listájáról.

A Templom tér léte ekkor pecsételődött meg. A nagy árvíz után, 1880-ban a város képviselő testülete fogadalmat tett egy monumentális templom építésére. 1882-ben a királyi biztos a Dömötör templom helye mellett döntött, majd évekig tartó viták és egy eredménytelen tervpályázat után a város *Schulek Frigyes*t kérték fel a tervezésre. Schulek a tervet elkészítette, de a kiviteli terveket az idős mester helyett már *Foerk Ernő* jegyezte, az eredeti tervek szellemében. Az 1914-ben megkezdett munkát csak a háború után, 1923-ban folytatták, s még egy emlékezetes dátum: az 1925-ös bontáskor Cs. Sebestyén Károly mentette meg a Dömötör tornyot.

Dóm tér – Történeti összefoglaló

Szeged újkori történetének, fénykorának, megtestesítője ez a tér. A háborúk következményeképpen Szeged újra „végvár” helyzetbe került, s uniós tagságunk után sem bizonyos, hogy válhat-e a régió központjává.

Eötvös elveivel ellentétben, aki a történelmi Magyarország szélső területeit fejlesztette, *Klebsberg* a középső területek arányos fejlődésének híve volt. Így kaphattak támogatást Szeged és Debrecen egyetemépítése. 1921-ben 130 évnyi küzdelem után a város elérte, hogy a kolozsvári Ferenc József Egyetem Szegedre költözzön, 1923-ban pedig már *Gattfelder Gyula* megyéspüspök közreműködésével a csanádi püspökség is Szegedre költözött Temesvárról.

1926-ban Cs. Sebestyén Károly megbízást kapott az ásásra a Templom téren. A pályázatot 180 pályázó közül 1927-ben *Rerrich Béla* terve nyerték el, s ő kivitelezte a Fogadalmi Templomot, a püspöki intézményeket, a teológiai szemináriumot, az egyetem természet-

tudományi s orvosi karát, a Nemzeti Emlécsarnokot az árkádos földszinten. 1928-1930 között elkészült a teljes Dóm téri épületegyüttes.

Szabadtéri Játékok története:

A Dóm tér élete kezdettől fogva elválaszthatatlan a Szabadtéri Játékok történetétől. Hosszú évtizedeken keresztül fizikálisan is összekapcsolódtak, hiszen a szabadtéri nézőteret nem bontották el, az télen-nyáron betöltötte a teret. 1959-ben épült meg az új, 6000 főt befogadó fix nézőtér, melyet 1961-62-ben végleges vasbeton színpadra alakítottak, alatta kialakítva a szolistasák öltözőit és a gépészeti helyiségeket. Elbontották a Dóm előlépcsőjét és a felvezető rámpákat, a színpadot nekiépítették a Szentháromság szobornak és a Dömötör toronynak.

A fix nézőteret 1994-95-ben 37 év szolgálat után elbontották, új térburkolat és új mobil lelátó készült. Ezzel visszakarta a város a teret!

– 70 éves a Dóm tér. Felmerült a Dóm tér teljes körű felújítása, a Dóm feljáratának visszaállítása, egy korszerű, mobil színpad igénye. 2000-ben elkészült a Dömötör torony felújítási terve, ami a meglévő kiszolgálórendszer elbontásával számol, az új mobil színpad kiszolgáló rendszerben azonban nem történt megegyezés.

A Dömötör torony régészeti feltáráson alapuló helyreállításának tervezése közben felmerült a Dóm tér Rerrich Béla által tervezett állapotának visszaállítása. Ehhez a színpad és öltözőrendszer újragondolására volt szükség. Az elkezdett felújítások alkalmával (mobil nézőtér, új térburkolat, címerek, részben a világítás felújításának elindítása), megbízás híján nem kezelhetők komplexen a Dóm tér környezeti rendszerét.

Szükség volt ezek hosszú távú újragondolására, összhangban a város, az egyetem, a katolikus egyház és a városi polgárok jóváhagyó támogatásával.

2006-ban az SZMJV megbízására elkészítettük a Dóm tér fejlesztésének elvi engedélyezési tervét.



Építészeti koncepció

A Dóm tér általunk készített fejlesztési terve kétirányú megközelítésből addicionálódik.

Egyrészt vizsgáltuk a belváros gyalogossá váló tereinek egymásba kapcsolódó kialakítását, mely felvetette

Jobbra: Máté Zsolt a fennmaradt latin és török összehátrások eltérő területei rendezettségét felhasználva matematikai módszer segítségével rajzolta fel Szeged feltételezhető középkori térképét

a felszín alatti térstruktúrák kialakításának lehetőségét. Végiggondoltuk a térszín alatti parkolás kérdéseit az Aradi vértanúk tere, Dóm tér vonatkozásában.

A másik irány a Dömötör torony felújítása, a Dóm tér téli-nyári képe, a szabadtéri játékok alatti használati és látvány béli megoldásra váró problémák.

Miután a Dóm teret körülvevő épületegyüttes egyike sincs városi tulajdonban, felvetődött a Szabadtéri Játékok felújításra váró kiszolgáló blokkjának föld alatt történő elhelyezése.

A középkori város árvíz utáni rendezése belvároson belüli összebékítésének nagy próbája volt a Klebelsberg elképzelésének lenyomataként megvalósuló Dóm tér, mely újramodulálta környezetét. A Lechneri városszerkezet sok tekintetben óriási előrelátással vált befogadójává a mai forgalmi és élıhetőséget biztosító igényeknek, a belvárosra nehezedő irreálisan és elviselhetetlenül nagy autósforgalom és funkcionális átrendeződések azonban Szegeden is megkívánták, hogy új preferenciáknak megfelelően rendeződjék Szeged belvárosának képe. A korabeli állapotok visszaállítása akkor nem válik öncélúvá, ha tükrözi a némi-képp megváltozott funkcionális igényeket.

Talán eretnkség a régi Templom tér alá parkolókat tervezni, de a Dóm idekerülésével az átépülés menthetetlenül elindult. Nem valószínű, hogy a tér valaha is jelentősebben átfőmálódna, így viszont az építés kapcsán esélyünk lenne a Cs. Sebestyén Károly által megkutatott Dömötör templom tér felőli jelenlétét igazolni, feltárhatjuk a Lukács kápolnát, lehetőség lenne újra felfedezni a régi Templom térbe bekötő utcák nyomvonalába épült boltozott csatornákat, és a régészek bizonyára megválaszolhatnának egy-két, a város múltját érintő fontos kérdést. Módot adhat ez a beavatkozás arra is, hogy a Dömötör tornyot kibontva visszaépülhessen a Dóm eredeti lépcsője, és a mobil nézőtér után egy megfelelő kiszolgálású színpadtér és öltöző készüljön. Döntően a térszint alatt, kapcsolódva ezzel a parkolási szint építéshez.

Miendezek után pedig a tér befogadhatja a parkoló autókat, hogy élıhető maradjon a felszín! Forgalmamentesítjük a Dóm terhez kapcsolódó üdítően zöld terüinket, a Rerrich teret is. A földalatti parkolóból az egyetemi dolgozók számára pótolni kell a felszínen elvett parkolási lehetőséget. A Dóm tér és Rerrich tér alatt 176, a hozzá kapcsolódó projektként megépíthető Aradi vértanúk tere alatt további 109 db gépkocsi elhelyezésére lesz mód.

Színpadkiszolgálás

Dömötör torony és a templomfeltárás

Az új kiszolgálórendszer térszín alatti elhelyezésekor a Cs. Sebestyén Károly által részben feltárt, Szeged tán legrégebbi templomát, a Dömötör templomot és az akkor fel nem tárt Lukács kápolnát elkülönített területként kezeltük. Úgy gondoljuk, hogy várhatóan előkerülhetnek a templom alapfalai, középkori járósíntje, és végre érthetővé, élıhetővé válhat a középkori Szeged egy megmaradt kincse – beágyazódva a 21. századba. A feltárás sejthető eredményeit beépítve egy multifunkcionális teret képzeltünk el, amely alkalmas lehet önmaga bemutatásán túl kiállítások megrendezésére, egy belőle kiszakított rendezvényterem pedig, összekapcsolva a szabadtéri kiszolgálóblokkjával, próbatelermként, alternatív színházi előadások, vagy kisebb koncertek megrendezésére is, biztosítva így a Dóm tér téli-nyári intenzív kihasználását. Új elképzelés, hogy a Dömötör toronyból a felújított Ába-Novák festmény mellett a barokk kori lépcsőalapot körbejárva lejuthatunk a középkori járósíntig, illetve bejuthatunk az alatta lévő szinten visszaidézett templomtérbe.



A nyári idegenforgalomban a Szabadtéri játékok színpada és nézőtere betölti a teret. Az érkező turistákat itt lehet tartani párhuzamosan rendezett kiállításokkal, programokkal, az üzemeltetés pedig az egész éves használat miatt, amibe természetesen a Dóm tér földszinti tere mindig is bekapcsolható, gazdaságossá tehető.

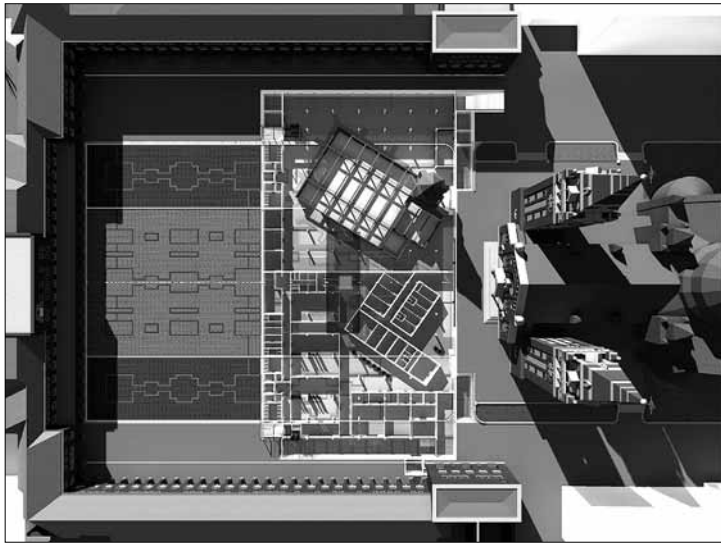
Látványelemek a téren:

Az új építésnek minimális eleme jelenik meg a térszínen. A mozgássérültek liftje, illetve lépcső a térszönyeg két oldalán acél-üveg szerkezetű transzparens jellegű. Az üveg födémek nem törik meg a tér-rajzolat egységes voltát, inkább csak sejtetik, hogy valami izgalmas van odalent. Másik funkciójuk, hogy láttatják, kiemelik a térszín alól a Dömötör torony, illetve a dóm tornyának képét. Az intenzívebb térkapcsolást szolgálja a gyalogút tengelyébe megnyíló szélesebb lejáró.

Térburkolatok:

A térszín alatti terület beépítése után, a teret a mostani bazaltkockákkal kirakott szőnyegmintával burkolnánk, kis módosításokkal. Az árkádok előtti két mezőt, amely már szintén gyalogos terület, ugyanilyen kiskockakövel burkolnánk. Benne szerény mintázatként csak a térszín alatti helyek bevilágító sávjai jelentkeznek. Ugyanilyen teherhordó üvegbetétet képzeltünk a középkori szentély megvilágítására, illetve a középkori templomfalazat melletti keskeny sávokban. Ezek izgalmas súrolt fényt adnak a lenti templomtérnek, és lebetgetik annak födémét, mely egyébként sem lehet az eredeti arányoknak megfelelő ma-

Amíg Varga Ferenc apát belvárosi plébános élt, védte a templomot. Az akkori vallás és közoktatásiügyi miniszter a templomot fenntartandó műemlékké nyilvánította. Már akkor sem bírtak azonban az építeni szándékozó polgárokkal és Lázár György polgármesterrel, akinek közbenjárására végül törölték a védendő épületek listájáról.



A feltárás eredményeként, 1-1,5m-es eltéréssel megtaláltuk a Dömötör templom Ny-i falának D-i sarokpillérét. A fal épebben maradt, mint azt feltételeztük.

gasságban. A belvárosi terek gyalogos zónáinak kiterjesztésével folytathatnánk ezt a burkolatot a könyvtár és a Dóm között, körbeölelve a Dómot, és távlati ütemben folytatva a Szerb templom előtti térrészig.

Régészeti szempontok a Dóm tér fejlesztési tervébe

A Dóm tér térszín alatti beépítése csak a terület régészeti feltárásával összhangban képzelhető el.

A Cs. Sebestyén Károly által kényszerűségből rohammunkában folytatott ásatás számos kérdésre nem adott

választ. A térrendezési munkák előtt feltétlenül tisztázni kell a templom legkorábbi periódusának idejét, valamint meg kell ismerni az azt megelőző objektumok korát és helyzetét. Nem kevesebbről van szó, mint Szeged kialakulása egyik kulcspontjának kutatásáról.

A 2005-ös Dóm tér fejlesztési tervének készítése óta folyamatosan egyeztetünk a régészekkel, dr. Horváth Ferencel és Fogas Ottóval. Az akkor leírt szempontok figyelembevételével folytatódtak a tér beépítési lehetőségeinek elemzései.

Az SzMJV Önkormányzata megbízásából zavartalan mintavételt biztosító próbafúrás történt egy a régészekkel egyeztetett pontján a térnek. Az elemzés folyamatban van.

2007. első negyedévében indult el az 5mx5m-es régészeti tesztszelvény feltárása. Ennek alapján ellenőrizhető volt, hogy a 20-as években Cs. Sebestyén Károly régészeti ásatásai a Dömötör templom vonatkozásában (melyet tervünkben irányadónak tekintünk) mennyire megalapozottak.

A feltárás eredményeként, 1-1,5m-es eltéréssel megtaláltuk a Dömötör templom Ny-i falának D-i sarokpillérét. A fal épebben maradt, mint azt feltételeztük, csak azt a részét bontották el, mely a tér építés miatt feltétlenül szükséges volt.

Jelen tervben a 2005-ös fejlesztési tervhez képest áthangoltuk a Szabadtéri kiszolgáló blokkjának alaprajzi rendszerét. Igazítottuk az elbontott 19. sz.-i utcarendszerhez. Ez a térstruktúra a középkori templomhoz kapcsolódást is jobban értelmezi. ■

A kaposvári főter átépítése



FÁBIÁN ÉVA

Kaposvár várának 1702-es felrobbantása után elnéptelenedett település. A Kapos-folyó mocsarában álló vártól keletre, a kedvezőbb domborzati viszonyokkal rendelkező mai főter környékén kezdték az új központot kialakítani. Fatalpas sövénytemplomot, iskolát, vendégfogadót, birtokközpontot építettek. A templom körül temető is volt kezdetben, azt császári rendeletre szüntették meg 1776-ban. A 18. század közepére kialakult a mai városközpont szerkezete, addigra téglából építettek meg a középületeket. Sajnos ezek a barokk házak már csak az írásos emlékekben élnek.

A főter ma is álló épületei a 19. században épültek, illetve a Városháza 1904-re készült el. 1900-ban nyitották meg a térből délre nyílóan a kaposvári viszonylatban szokatlanul széles, kétoldalt dupla fasoros Noszlopy Gáspár (akkor Erzsébet) utcát, mert az utca végére tervezték a vasútállomást, ami aztán mégsem ott épült meg. A főterről viszont ebbe a tágas utcába telepítették a piacot.

A századfordulás városkép kevésbé változott a 20. században, csak az egykori Korona szállót építették át a felismerhetlenségig a hatvanas években az akkori építészeti divatnak megfelelően. A modern felfogású épület a nagy tömegével ma is idegenül hat a karakteres 19. századi eklektikus épületek között.

A város vezetése 2002-ben elhatározta a főternek, a Kossuth térnek az átépítését. A részletesen átgondolt tervezési program alapján meghívásos tervpályázaton kiválasztott tervező, Ripszám János siófoki építész nyerte el a tér tervezését.

2003. kora tavaszán kezdődött a nagy munka, amely a városközpont szerkezetét, életét, arculatát jelentősen megváltoztatta. A jellegzetes, öt utca találkozásában levő, szabálytalan geometriájú téren, akkoriban már csak három utcán volt gépkocsiforgalom és szinte az egész tér parkolóként működött. A tér parkolójába torkollott a Fő utca, ahol 1986. óta csak gyalogos forgalom volt. A teret a város meghatározó középületei határolják: a templom (1993. óta püspöki székesegyház), a műemléki védettségű volt elemi iskola (ma katolikus iskola), a volt gimnázium, amelyet sajnos idén az épület megvásárló vállalkozás az átépítéskor statikai indokokra hivatkozva lebontott (de visszaépítik), a városháza, a volt Erzsébet Szálló (ma üzletek és lakások), és a hatvanas években újjáépített egykori Korona Szálló (ma Kapos Hotel). A tér enyhén lejtős a délnyugati irányba, a templom körüli sík területet az építéskor, 1886-ban tereprendezéssel alakították ki. Eredetileg a déli oldalon támfal épült, amelyet később lépcsővé építettek át. A templom bejáratí oldalának sarkánál áll – nem az eredeti helyén – meglehetősen esetlegesen, Nepomuki Szent János 18. századból való homokkő szobra. 1911 óta a tér keleti oldalán áll nagyméretű kőposztamensen Kossuth Lajos egész alakos bronzszobra. A tér átalakítása nehéz tervezési feladat volt, hiszen

a városi főtérnek nagyon sokféle funkcióra kell megfelelni, alkalmasnak kell lenni a városi ünnepek nagyszámú közönségének befogadására, alkalmi szabadtéri koncertek színhelyéül, a városi karácsonyi rendezvényekre, a farsangi felvonulásra, kirakodóvásárra és még számtalan egyéb rendezvényre. A tér alatt fontos közmű-gerincvezetékek voltak, nagy részüket át kellett építeni és kiváltani a tér átépítésekor. A tervezési program szerint a három utcán meg kellett tartani az egyirányú gépkocsiforgalmat is. Ez később, az átépítés után megszűnt, mert az építés alatti forgalomelterelés bebizonyította, hogy működőképes marad a város a tiszta gyalogos forgalmú főtérrel is.

A tervező olyan többfunkciós, reprezentatív városi teret álmódott meg, amely egyöntetű sikert aratott a városlakók és az idelátogató vendégek körében. A tér meghatározó eleme a templomtér és a világi tér csuklópontjában elhelyezett kétmedencés, kaszkádos, változó vízképzű szökőkút. A szökőkút medencéjének északi oldalán levő támfalra került, immár méltó helyre, a barokk Nepomuki-szobor. A tér megépítésével mintegy 10 000m² nagyságú gyalogos felület jött létre. A burkolat visszafogott színvilágú – a szürke különböző árnyalataiban – beton térkő, a fontos helyeken drapp színű mészköszávkokkal. A tér burkolatának mintázata koncentrikus körökből áll, amelyek mint a vízbe dobott kő által keltett körhullámok, behatolnak az utcákba. A kör közepét a kőlapok között feltörő alacsony vízoszlopok hangsúlyozzák, amelyet lineáris kőlapsáv között felbukkanó további függőleges vízoszlopok kötnék össze a nagy medencével. Ezek a térbeli vizek oldják a nagy felületet és megvan az az előnyük, hogy lekapcsolva nem akadályozzák a rendezvényeket. A templom körüli burkolat színében és mintázatában is eltér a tér többi részétől. A templom melletti lépcső is teljesen átépült, egy részét ülőlépcsőként alakították ki, de előadói pódiumként is használható. A tér közepén és a szökőkút



körül egyedi kőlabas, támla nélküli padok vannak, máshol pedig támlás öntöttvas padok. A térből délre nyíló Noszlopy Gáspár utcában a terepszint alatti nyilvános illemhelyhez vezető lépcsők fölé öntöttvas oszlopokon álló védőtető készült. A tér átépítésével több, mint negyven előnevelt fát is elültettek, de a nagy felületen méretes növényedények dús zöldjei pótolják a fákat és nem takarják az épületeket. Különös gonddal tervezték meg a tér közvilágítását és a környező épületek díszvilágítását. Egyesek szerint esti fényekben még szebb a Kossuth tér, mint nappal.

A tér átépítése igazán sikeresnek mondható, szeretik a városlakók és a turisták, igazi közösségi élettér lett. A nap minden szakában vannak itt emberek, a kaposváriak egyik kedvenc programja lett a Kossuth téri időzés. ■

A jellegzetes, öt uca találkozásában levő, szabálytalan geometriájú téren, akkoriban már csak három utcán volt gépkocsiforgalom és szinte az egész tér parkolóként működött



A tér burkolatának mintázata koncentrikus körökből áll, amelyek mint a vízbe dobott kő által keltett körhullámok, behatolnak az utcákba

A pécsi Széchenyi tér

Tervpályázat után és engedélyezési terv előtt

A pécsi önkormányzat a közelmúltban, kisebb módosításokkal jóvábagyta a Széchenyi tér átalakításának tervkonceptióját, amelynek alapján mediterrán hangulatúvá varázsolják a teret. A program a betorkolló utcákat is érinti. Megszüntetik a parkolást, módosítják az eddigi közlekedési rendet, s a helyi járatú autóbuszok is csak egy forgalmi sávot használhatnak. 2010-től több díszkút, fénycső, illetve térplasztika is ékesíti a teret. A koncepció szerint a jelenlegibez képest mintegy 40 százalékkal lesz több a parkos rész. A tervezett átépítések és fejlesztések érdekében az ország egyik legszebb terét lépcsőzetes kialakításúvá alakítják, középpontjában változatlanul a dzsámi-val és a Szentbáromság-szoborral. A teljes program értéke várhatóan megközelíti a félmilliárd forintot. A tér történetéről és a tervekről Tóth Zoltán építész, a bíráló bizottság tagja írt.

DR. TÓTH ZOLTÁN

A Széchenyi tér a város főtere. Most a 2010-es évre készülve, amikor Pécs az „Európa Kulturális Fővárosa“ kitüntető címet viseli majd, a közterek megújítását célzó program legfontosabb elemeként ennek a térnek a megújítása is napirendre került. Természetes, hogy a megszokott térvizonyok és formák tervezett megváltoztatásáról minden pécsi polgárnak véleménye van, s az előkészítő munkálatok a legkülönbözőbb, egymással is konfrontáló nézetek kereszttüzében folynak.



A tér átrendezése a 2010EKF-től függetlenül is aktuális, de szerencsére jól illeszkedik a projekt céljaiboz, amelynek egyik legfőbb eleme a város köztereinek megújítása

Az egykori faltól-falig egységes, erősen lejtő piactér modernizálásának első igénye a piacok áthelyezése után, a múlt század harmincas éveiben merült fel. Ekkor, 1931-32-ben Körmendy Nándor tervei szerint folytak azok a munkálatok, amelyek eredményeképpen a tér mai képe kialakult. Később, 1939-41-ben ő tervezte a belvárosi plébániatemplomként használt török dzsámi modern megfogalmazású bővítését is. Megtartotta a templom örökül kapott értékeit, az iszlám építészeti elemeit, és a kor esztétikai elvárásai, valamint a hasz-

nálát igényei szerint bátran élt az akkor legkorszerűbbnek tartott megoldásokkal. Megközelítésmódját szemléletében a tér napirenden lévő modernizációja során ma is követendőnek tartjuk.

A tér Körmendy-féle gyökeres, majd egy századot megélt átforgalma óta sok minden változott a város életében és ennek megfelelően a használat igényeiben is. A korábbi álmos kisvárosból az ország jelentős nagyvárosa lett. A Körmendy-féle térrendezés során megkülönböztetett figyelmet kapott, s a tér egészétől elkülönült gépkocsi-forgalmi sávok jelenlegi kialakításukban feleslegessé váltak s akadályozzák a vendéglátóhelyek kitelepülését, holott a Király utca jól mutatja, hogy erre van igény. A támfalakkal lehatárolt középső térrész is önálló életet él, elszakítva a tér egészétől, és burkolata annyira sérült, hogy mára alig járható. A forgalmi sávok aszfaltburkolata sem méltó a tér szerepéhez. A tér átrendezésének igénye a 2010EKF-től függetlenül is aktuális, de szerencsére jól illeszkedik a projekt céljaihoz, amelynek egyik legfőbb eleme a város köztereinek megújítása.

Az EKF projekteknek és bennük a köztér rehabilitációknak is legátfogóbb célja a meglévő hagyományok ápolása és egyben új hagyományok teremtése a 21. század technikájának közvetítésével. Az elvárások szerint Pécs a projektek segítségével egy kulturális alapú városfejlesztést valósít meg, így válik a kulturális örökség és a kulturális újítások városává. Ezek adták a sarokpontjait a „Pécs város központjának megújítása“ címmel meghirdetett tervpályázatnak is. Azért a bonyolult cím, mert a Széchenyi tér mellett a város megoldásokat várt a térre betorkolló utcák kialakítására is. A tér ugyanis nem szakítható el ezektől az utcáktól, élete és megújítása is csak ezekkel együtt képzelhető el. A Bíráló Bizottság a tervpályázati kiírásban rögzített alábbi bírálati szempontok szerint értékelt a pályamunkákat:

- A város győztes EKF pályázatában megfogalmazott, a közterekkel kapcsolatos vízió minél magasabb szintű megvalósítása,
- A belváros történelmileg kialakult hangulatának, karakterének megőrzése, erősítése, illetve annak hiteles továbbépítése,
- A Széchenyi tér esetén a használhatóság javítása és a hosszú távú időállóság kiemelt kezelése,
- Az Irgalmasok utcája esetén a forgalmi felületek

optimális meghatározása, a tömegközlekedés és a gyakori forgalom összehangolása,

- Az építészet, a kerttervezés és a társzművészetek együtt kezelése, a téralakítások magas esztétikai színvonalának biztosítása,

- Az érintett területek adottságainak minél jobb kihasználása,

- A környezethez illő utcabútorok, térelemek kialakítása,

- Megvalósíthatóság a tervezett keretösszegeből,

- Az innovativitás megjelenése, 21. század funkcionális és esztétikai igényeinek hozzáillesztése a történelmi környezethez,

- Közösségi és közcélú üzenetek, funkciók megjelenítése (piktogramok, táblarendszer, innovatív módszerek).

A bírálati szempontoknak azonban az elbírált 17 pályamunka egyike sem felelt meg minden részletében, így a Bíráló Bizottság a legeredményesebb pályamunkát, az S73 Kft tervező kollektíváját II. díjban jutalmazta. Ennek a pályaműnek a szerzői kapnak felkérést tárgyalásos közbeszerzési eljárás keretében a továbbtervezésre. Vezető tervezők *dr. Balogh Péter István* és *Mobácsi Sándor*.

A Bíráló Bizottság bírálatában a fenti szempontok érvényesítését vizsgálta, és a továbbtervezés során is ezek maradéktalan teljesítését javasolta számon kérni az engedélyezési és a tender terv készítőjétől.

A B.B. konkrétan fontosnak tartotta rögzíteni ajánlásaiban:

- A ma még nem pontosítható 20, 30, 40 év elteltével kialakuló használati igényeknek való megfelelés, ami a tér rugalmas, többféle használhatóságának biztosítását jelenti. Ennek érdekében stabil telepített létesítmények a kiírásban szereplő pár pavilon érzékeny elhelyezésén túl a téren nem telepíthetők. Ez egyben a hosszú távú fenntarthatóság feltétele is.

- A tér történetileg kialakult karakterének megőrzése, ami nem teszi lehetővé a tér geometriájának jelentős átalakítását, a térsíkok jelentős átformálását, a téren vagy a tér alatt támfalassal megnyitásokat, új építmények telepítését.

- Igény a tér átláthatóságának biztosítása a jelenleg túltagolt térrészek összekapcsolása.

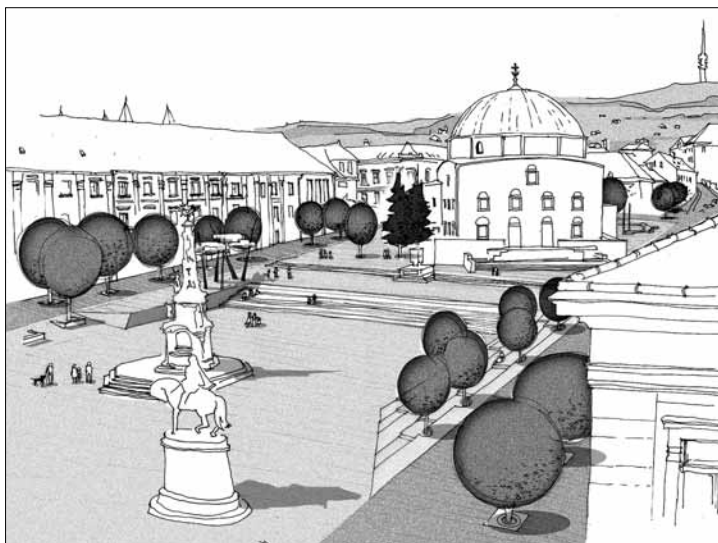
- Meg kell oldani a kiírásnak azt a követelményét, hogy a vendéglátóhelyek kitelepülése biztosítható legyen, s kapcsolódjon a belső térrész mindkét oldali nyitottságához.

- A téralakítás korszerűsítése, használati többsíkúsága a középső térrész két oldalán fásítást igényel, ügyelve a ki- és átlátások biztosítására. Így az átláthatóság igénye miatt a Városháza elé nem tanácsos facsoportok telepítése.

- A továbbtervezés során kiemelt figyelmet kell fordítani a tereplejtések korrekt kezelésére. Célszerű a Dzsámi előterének és támfalainak, valamint a középső térrész jelenlegi magassági viszonyainak megtartása, a déli oldali lépcsőzéssel együtt, de ennek helyzete természetesen változtatható.

- Feltétlen igény vizek telepítése. Markáns, új, narratív képzőművészeti elemek nem kívánatosak.

- A mediterrán hangulatú téren a jelenleg hiányzó vízfelület létrehozása alapvető követelmény, a tér funkcionális felületeinek megbontása nélkül. Ezt természetesen több módon teljesíthető. A Bíráló Bizottság a tereplejtések figyelembe vételével támogatja vízlépcső (kaszád) telepítését, tekintettel ennek a formának a pécsi hagyományaira. A kaszkád nem zárhatja azonban le a teret sem keleti, sem nyugati oldalán, nem sértheti a kiírásban is rögzített átjárhatóság kö-



vetelményét. Kívánatos lenne a víz történelmi alkalmazásának megjelenítése is.

- A Bíráló Bizottság javasolja, hogy az utcabútorokat legalább a történelmi belváros egészében egységesítsék a Széchenyi térre elfogadott modellek használatával. Vonatkozik ez a mikroarchitektúrára, az információs rendszerekre, a közvilágításra, ami a falikarok esetében a már meglévő használt formák továbbéltetését is jelenti.

- A Bíráló Bizottság fontosnak tartja az I. Világháborús emlékművek méltó elhelyezését, a Szentháromság szobor eredeti kerítésének visszaállítását, s javasolja a Szent Bertalan templom burkolatban való jelölését, valamint a Dzsámi melletti meglévő zöldfelület megtartását, kreatív megújítását.

A tervezési program pontosítása jelenleg folyamatban van. Ezt az ajánlások részletes kibontásával a Bíráló Bizottság egyes tagjaival és a díjazott pályamunkák szerzőivel közösen végezzük el, természetesen a II. díjas tervező kollektíva részvételével.

A terveket egy belvárosi bevásárló központban kiállították, azokat mindenki megismerhette. (Természetesen folyamatosan érkeznek kívülről is fontos észrevételek munkánkhoz.)

A legtöbb észrevételt, javaslatot a tér gépköcsi és autóbussz közlekedési rendszerével kapcsolatban kaptuk. Mivel azonban a megkülönböztetett járművekkel a tér körüljárhatóságát mindenképpen biztosítani kell, ezért a tér megújításakor lehetőséget kell teremteni a későbbi – és feltehetően változó – forgalomszabályozáshoz. Következésképpen ez a tér megújítása során nem terelhető kényszerpályára. Úgy gondoljuk azonban, hogy a tér forgalmi terhelését mindenképpen csökkenteni kell, és terepszintű parkolásra nem szabad lehetőséget adni, csak egészen rendkívüli esetben a polgármesteri hivatal épülete előtt a VIP-es vendégek részére.

A már befutott észrevételek alapján is fontosnak tartjuk a teljes tervezési terület akadálymentes kialakítását. Biztosítani kell a kerekesszékel élők, a vakok és gyengén látók, illetve az értelmi fogyatékosok akadálymentes és balesetmentes közlekedését. E tekintetben a fenti csoportok szervezeteivel folyamatosan konzultálni szükséges. Ezeket a feladatokat olyan módon szükséges ellátni, hogy adott esetben az akadálymentes köztéri kialakítások tekintetében a városközpont mint „referencia terület” is bemutatatható legyen. A lakossági egyeztetéseket, az egyes térrészek kialakítását egy szakmailag már kontrolált vázlattervi szinten tervezzük. ■

A mediterrán hangulatú téren a jelenleg hiányzó vízfelület létrehozása alapvető követelmény

A nagyváradai Bémer tér kialakulása



PÉTER I. ZOLTÁN

Nagyvárad alapítása szorosan összefügg a Szent László által alapított prépostsággal, illetve katolikus püspökséggel. Ez valamikor 1083 és 1095 között történhetett, de a helyi hagyomány szerint a püspökséget 1092-ben alapították. Az európai hagyományok szerint a káptalan alapítását követnie kellett a város kialakulásának is, püspökséget ugyanis nemigen telepítettek lakatlan területre. Nem történhetett ez máshogy Várad esetében sem, ahol a Szent László építtette román kori székesegyházat övező vár körül önálló települések jöttek létre. A város több mint 900 éves története során többször is elpusztult, a tatárok, a törökök támadásai, a természeti katasztrófák – tűzvészek, árvizek, földrendések – miatt, de a lakosságnak mindig volt kellő ereje hozzá, hogy újjáépítse a várost. Utoljára a törökök 32 éves fennhatóságát követően, 1692-ben.

A város romokban hevert, a vártól nyugatra és az egykori Velence helyén egyetlen ház sem maradt épen.



A Pannónia szálló, az Emke palota és a Fellner-Helmer tervezte Szigligeti Színház

Csak Olasziban maradt 102 ház lakható állapotban. Alig egy év múltán 1693-ban portyázó tatárok dúlták fel a várost. Csak ezt követően kerülhetett sor az újjáépítésre. A lassan kibontakozó építkezéseknek 1703-ban Bercsényi kurucainak a támadása vetett véget. Felégették a Köröstől északra fekvő Olaszit, a következő évben megsemmisítették a Köröstől délre fekvő városrészt is. Az osztrák kézen levő várat egészen 1706-ig körülzárván tartották. Miután Károlyi Sándor a kurucok nevében 1711-ben letette a fegyvert, Váradon is béke lett, megkezdődhetett a mostani város kiépítése. Mivel a romokban heverő városok közül Olasziban maradtak aránylag épségben épületek *Benkovich Ágoston* katolikus püspök úgy határozott, hogy megfogytat-

kozott híveinek az első templomot itt építi fel saját udvarán, nem messze a Körös partjától. Ez lett a Szent Brigitta-templom – egyben ideiglenes székesegyház –, amely napjainkban is látható (Sf. Treime ort. templomként) a Széchenyi (ma Traian) téri tömbházsor mögött, külsőleg némileg átalakítva. Az építés a források szerint 1693-ra tehető.

A 18. század elején lassan kibontakozó építkezéseknek Bercsényi kurucainak 1703. augusztus 6-i támadása vetett véget. Előbb Olaszit égették fel, ekkor leégett a kis templom a püspöki és kanonoki házakkal, a ferencesek és a jezsuiták épületeivel együtt. A következő években megsemmisült a Körös bal partján levő városrész is. Kezdetét vette a várnak évekig tartó körülzárása. Ezalatt amit a kurucok megkimélték, a német-rác hadak elpusztították.

1714-ben a hadügyi tanács stratégiai megfontolásból, azért, hogy egy esetleges támadó sereg ne találjon a vár közvetlen közelében védelmet a vártól számított 500 lépés távolságra (nagyjából a mai December 1. tér nyugati vonaláig) minden házat lebontatott. A lakosokat ettől nyugatra telepítették le. Így alakult ki Újváros és annak központja, a Kispiac, amit később Szent Lászlóról neveztek el.

Csáky Miklós püspök (1737-1747) fahidat veretett a Körösre, nem messze a Szent László téri székházától. Ez nyitotta utat Újváros főtere és Olaszi északi kapuja között. Ma már nem tudni, hogy mi okból – talán, hogy a régi telekhatárokat tiszteltben tartsák –, de Olasziban a hídtól elinduló utca kettős kanyart írt le mielőtt rátért volna a Bazár-szorosra. A Fő utca kezdeti szakaszának keleti frontja megegyezett a mai Bémer tér ottani házáinak vonalával, míg a bal oldalán a tágas udvart körülzáró Gireth-ház állt (nagyobb területet foglalt el, mint a tér közepén levő mai parkocská). A Gireth-háztól balra már csak egy szűk sikátor számára maradt hely, amelynek nyugati frontja nagyjából a későbbi Bémer térnek ezzel az oldalával egyezett meg. Valamivel tágasabb térség csak a Gireth-háztól északra és a híd felé, dél irányában volt.

A Bémer tér kialakulása

A 19. század nyolcvanas éveiben már igencsak zavarta ez a földszintes, zsindeletű, öreg, roskatag Gireth-ház a váradiakat. A Nagyváradai Szépítési Egylet is e ház lebontását tűzte ki egyik céljával. Arra kérték 1882 márciusában Nagyvárad város törvényhatóságát, hogy vásárolja meg ezt a házat, bontassa le és telkét alakítsa köztérre. Gyűjtést szerveztek, és az 5000 forintos vételárból hiányzó 1500 forintot *Bémer Pál* kanonok fizette ki. Emiatt, és az elhunyt *Bémer László* püspök emlékére, *Sal Ferenc* polgármester javaslatára a város közgyűlése a jövőendő teret Bémer térnek nevezte el. (ma Ferdinand király tér) 1888 májusában bontották le a Gireth-házat, így kialakulhatott a ma ismert tér, közepén a kis parkocskával. A tér mai jellegzetes arculatának kialakulása 1892-től kezdődött, a híd melletti

Sdravich-ház lebontásával és a Lévay-ház építésével, amit sorra követett a többi bérház, a szálloda valamint a színház is a 20. század elején.

A Szent László hídfőnél a Sdravich-ház mellett volt a Kiss-féle ház, amelyet 1892-ben *Lévay Zsigmond* vásárolt meg. Az épület Körös felőli szárnyát lebontatta és *Hanzlián János* terve alapján egy kétemeletes eklektikus stílusú bérpalotát építtetett helyébe. Ez lett a *Lévay-ház*. Mellette meghagyták az egykori az egyemeletes egykori *Kiss-ház* megmaradt traktusát is. Mellette a 19. század első harmadából való tíztengelyes *Striedl-féle ház* következik a maga egyszerű homlokzatával, amelyet a kereskedők változatos portálokkal próbáltak szélesíteni. Sokkal díszesebb az ezt követő klasszicista *Grünwald-ház* (3. szám). A tér jobb oldalán a 19. században a sorban az utolsó a *Poyrnár-ház* jellegtelen földszintes épülete volt. A tér bal oldalán, közvetlenül a hídfőnél az 1890-es években a *Gram-féle ház* volt. Alacsony, földszintes üzletház, falában Nepomuki Szent János szobrával. Vele szemben, a Szent János (ma Ady Endre) utca másik sarkánál az 1878-ban emelt emeletes *Weidlich-ház* állt, közvetlen szomszédjával az úgszintén 19. századi *Róth-féle házzal*. Mellette egy kis, szerény földszintes épület, a *Fekete-ház* volt. Tőle északra, a későbbi Pannónia (a későbbi Transilvania) Szálloda helyén nyújtózott a *Knapp-ház* sárgára festett földszintes épülete. A Posta sikátor (ma Teatrului utca) másik szegletén a *Tóth Ferenc-féle ház* telke egészen az Apáca (a későbbi Szilágyi Dezső, a mai Moscovei) utcáig terjedt. A Posta sikátor sarkán álló házat 1875-ben sörházzá és ételcsarnokká alakították át. Ez lett a híres Rózsabokor, amelynek kelet felé nyúló kerhelyisége nagyjából a jelenlegi színház előtti térségig terjedt. A kerítéstől jobbra volt a kis földszintes *Sáfrád-ház*, tőle némileg északabbra állt az emeletes *Mayr-ház* jó állapotban levő romantikus stílusú épülete, amelyet 1899 nyarán szintén lebontottak a Bazárépület építése miatt.



A Bémer tér a 20. században

A Bémer tér jellegzetes képének kialakításában meghatározó szerepe van a *Szigligeti színháznak*. Hosszas, évszázados előkészületek, meddő viták előzték meg építését. Több helyszínt is kerestek számára, hogy végül a Bémer téren állapodjanak meg. Elsősorban azért, hogy rendezzék a tér északi részét, illetve kiszélesítsék a Bazár szorost. 1899 július 10-én kezdték el bontani a Sáfrád- és a Tóth Ferenc-féle házat, hogy helyet csináljanak a színháznak. Rövidesen lebontották a többi kis házat is az Apáca utcáig. A színház tervét a neves bécsi cég, a *Fellner és Helmer* készítette, a kivitelezést id. *Rimanóczy Kálmán*, *Guttman József* és *Rendes Vilmos* vállalta fel. A színház alapozását 1899 július 21-én kezdték el, és október 28-ra már tető alá is került az épület. Teljesen 1900. október 1-jére készült el, az ünnepélyes megnyitót 1900. október 15-én tartották. A várad eklektikus építészet egyik legszebb példájának, a színháznak a legdíszesebb része a neoklasszicista főhomlokzat. Mellékhomlokzata neore-

A felvételen a Rimanóczy szálloda, földszintjén a Royal kávéházzal

A szerző archívumából



Emke palota 1902-re Sztarill Ferenc felépíttette a tulajdonában levő palotát, amelyet a köztudatban a földszintjén levő kávéházzal Emke-palotaként ismert

A fotókat a szerző készítette

neszansz, belső dekorációja barokkos.

A színház alapozási munkáival párhuzamosan megkezdtek a szomszédos *Bazárépület* építését is. 1900. október 30-ra készült el, a földszintjén üzletnek, az emeletén lakásoknak szánt épület. Tervezője és kivitelezője id. Rimanóczy Kálmán. Ugyancsak a színházzal egyszerre épült fel a színházi díszletraktár épülete is. Rendes Vilmos és Guttman József tervezték.

A díszletraktár közvetlen szomszédságában, a Szalárdi (ma Teatrului) utca sarkára 1902-re *Sztarill Ferenc* felépítette a tulajdonában levő palotát, amelyet a közutadban a földszintjén levő kávéházzal *Emke-palotaként* ismert. 1906-ban Sztarill a Szalárdi utca irányába négy tengellyel meghosszabbította az ingatlant. A szecessziós stílusú épületet – elsősorban az ablakoknál – gótizáló elemek egészítik ki. A kávéház belső dekorációja eredetileg a Jugendstil vonulatát követte, sajnos mára ennek nyoma sem maradt.

A díszletraktártól északra két díszes szecessziós stílusú ingatlant építettek *Komor Marcell* és *Jakab Dezső* tervei alapján. Az építetők neve alapján *Adorján-bázként* tartja őket számon a szakirodalom, illetve ma már a közutad is. Elsőként a Szilágyi Dezső (ma Moscovici) utca sarki bérház épült meg 1904 novemberére, utána 1905-re a díszletraktár melletti is (ma Patriotilor utca 4. sz.)

Az Emkével átellenben, a Szalárdi utca másik sarkára 1904-re a *Pannónia Szállodát* építették fel. Tulajdonosa, tervezője és kivitelezője ifj. *Guttman József*.

A szállodától délre, az egykori földszintes Fekete-ház helyén 1907-ben egy impozáns, eredetileg szecessziós homlokzati díszítésű palotát épült, a későbbi *Központi Takarékpénztár* épülete. A kiírt tervpályázat nyertese ifj. Rimanóczy Kálmán volt. Úgyszintén ő 1912-ben a takarékpénztár épületét az udvar és a Szent János utca felé egy új szárnyal kibővítette.

A Bémer tér keleti felén az ódon, földszintes Poynár-ház helyébe építette 1907-ben Sztarill Ferenc fel az eme-

letes *Poynár-bázat*. E sarki szecessziós stílusú háztól keletre levő kis sikátoron túl található az Áldás (a későbbi Rimanóczy, a mai Iosif Vulcan) utca sarkán a *Rimanóczy Szállodának* a térre néző szárnya, földszintjén a Royal kávéházzal. Ezt a részt 1900. októberére építették fel. A szálloda Körös-parti szárnya a gőzfürdővel együtt már 1892-re elkészült, ugyancsak id. Rimanóczy Kálmán terve alapján.

A Bémer tér mai képe

A Bémer tér mai képe nagyjából már az első világháború előtt kialakult. Ezt követően több évtizedig semmi sem változott. Valamikor az 1950-es években lebontották a tér délnyugati részén, a hídfő közelében levő *Gram-bázat*. Helyén egy kis füves telek maradt, egy nyilvános illemhellyel. Újabban parkosították. A Szent János utca másik sarkán, a *Weidlich-bázat* valamikor a múlt század derekán bontották le. Sokáig kopár telekként csúfította a teret. A Mellette levő *Róth-féle ház* az 1960-as évek elején bontották le. A két 19. századi emeletes ház helyére 1968 és 1970 között a *Divatbázat* és egy tömbházat építettek. *Kádár Géza*, a Divatház esetében igyekezett a kor szellemében a környezetbe belesimuló, architektúra nélküli ingatlant tervezni, semleges épületek szánva azt a historizáló és szecessziós környezetben. Hasonló elveket követett *Ioan Ardelean* is, aki a mellette levő tömbházat tervezte. Az épület tömegében követte a vele szomszédos, 1907-ből való bankházét, de megvalósítása már a korszerű architektúrai elveken alapul, visszafogott, jellegtelen homlokzati díszítéssel.

Az utóbbi, nem legszerencsésebb változtatástól eltekintve egészében véve több mint egy évszázad alatt sikerült megőrizni a Bémer tér hangulatát és remélhető, hogy az elkövetkező évszázad alatt is változatlan marad Nagyvárad épített örökségének ez a jellegzetes és értékes színpontja. ■

Felhívás

Szemponatok a műemlékeken és műemléki védelem alatt álló területeken tervezett építészeti beavatkozásokhoz – II.Értékvizsgálás eredményeinek integrálása a tervezésben és területfejlesztésben

címmel egynapos szakmagyakorlási jogosultsághoz kapcsolódó ismeretanyag bővítését szolgáló szemináriumot szervez a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. (A résztvevők a Magyar Építész Kamara szakmai továbbképzési programja keretében 2 kreditpontot szerezhetnek.)

A szeminárium programja:

09.00 – 09.30 A műemlékek helyreállításának gyakorlati kérdései – *Szemponatok a még mindig hiányzó műemlék-restaurálási kartáboz*. Előadó: Klaniczay Péter okl. építészmérnök, műemléki felügyelő

09.30 – 10.00 *A műemléki érdek érvényesítésének jogi eszközei – az engedélyezési eljárás*. Előadó: Ivicsics Péter okl. építészmérnök, műemléki felügyelő

10.00 – 10.30 *Műemlékvédelem alatt álló területek örökség alapú fejlesztése*. – A műemlékek helyreállításának néhány speciális kérdése. Előadó: Kristóf Ágnes

11.10 – 11.40 *A műemlékek helyreállításának szakmai etikai alapelvei – az építész szerepe a megbízó és a műemlék szolgálatában* (konzerválás, restaurálás, revitalizáció, interdiszciplinaritás, a döntés felelőssége). Előadó: Dr. Mezős Tamás elnök

11.40 – 12.10 *Műemléképületek gépészeti felújítása – történeti szerkezetek megőrzésének lehetőségei és a modern technikai megoldások integrálásának megfelelő módja*. Előadó: Fejes Tamás épületgépész szakreferens

12.10 – 12.40 *A műemlékvédelem alatt álló területek megjelenését veszélyeztető tényezők*. (energetikai szabályzás, homlokzatszigetelés, nyílászárók cseréje, tetőfelületek kezelése) Előadó: Cséfalvay Gyula okl. építészmérnök, főosztályvezető

II. Esettanulmány: A veszprémi Dubniczay-palota helyreállítása

14.00 – 14.20 *A palota helyreállítása a területi felügyelő szemszögéből*. Előadó: Németh Katalin okl. építészmérnök, műemléki felügyelő

14.20 – 14.50 *A palota értékvédelmi kutatása, feltárása*.

Előadó: G. László Judit művészettörténész, kutató

15.30 – 16.00 *A palota építészeti és belsőépítészeti helyreállítása*.

Előadó: Klobusovszki Péter okl. építészmérnök, tervező

16.00 – 16.30 *A palota díszítőfestményeinek restaurálása*.

Előadó: Jeszeniczky Ildikó vezető restaurátor

A szeminárium helye és ideje: 2008. október 15., Magyar Kultúra Alapítvány, Corvin-terem (Budapest, I. ker. Szentháromság tér 6.)

Jelentkezni a teljes név, végzettség, munkahely, elérhetőség (lakcím, tel. email), kamarai névjegyzékszám és területi Építész Kamara (amennyiben kamarai igazolásra igényt tart!) megjelölésével 2008. október 10-ig lehet az alábbi címen:

ildiko.deak@koh.hu; Deák Ildikó – KÖH 1014 Bp. Táncsics M. u. 1. Tel: 22 45 272; Fax: 22 45 581

Víz alá magyar régészek!

Jelentés az IKUWA3 konferencia és EAC UW üléséről



TÓTH J. ATTILA

Londonban részt vettem az IKUWA3, Beyond Boundaries című, víz alatti régészettel foglalkozó kongresszuson. Az előző ilyen volumenű konferenciát négy éve rendezték Zürichben, akkor poszterrel vettem részt azzal a céllal, hogy kapcsolatokat teremtsék. Most az igen biztatón hangzó „research frameworks and future“ című szekcióban előadással szerepeltem. Előadásomban a drávai kutatások alapján bemutattam, hogy a folyami régészet (River Archaeology) egy önálló, transznacionális, interdiszciplinális tudományterület. A később részletezendő EAC munkacsoport értekezlet, illetve a 2011-es IKUWA4 megrendezéséért versengő országok kampánybeszéde alapján (a két esélyes ugyanis külön hangsúlyozta, hogy vannak folyói, és azokat nagyon fontosnak tartják) joggal lehet arra gondolni, hogy a következő konferencián már külön folyami régészeti szekció is lesz (a lehetőséget végül az általam is támogatott Horvátország nyerte el). Ez hatalmas előrelépés, mivel eddig a tengeri régészet és a víz alatti régészet kifejezést egymás szinonimájaként használták.

A konferencia 32 országból érkező 260 résztvevője minden lakott kontinenst képviselt, tehát mára már kinőttük az európai kereteket, és vitathatatlanul ez a világ legfontosabb ilyen jellegű eseménye. Az új eredmények mellett a szekciókban fontos módszertani, szervezési, stratégiai jellegű előadások hangzottak el a felderítés, dokumentálás, konzerválás és menedzsment témakörében. Az utóbbihoz kapcsolódott a konferenciát követő szakmai kirándulás Portsmouthba, ahol a Mary Rose Múzeumot, magát a hajót és a laboratóriumot is megtekinthettük.

A tudományos eszmecsere mellett módomban állt új ismeretségekre is szert tenni, illetve elmélyíthettem a már meglévőket. Különösen fontosnak tartom a *Per Hoffmann* professzorral, az ICOM „nedves fa munkacsoport“ vezetőjével folytatott beszélgetéseket, mivel a jövőben, amennyiben kiemelt és múzeumi bemutatást tervezünk egy különösen fontos hajóleletnél, stratégiai fontosságúak lesznek a tanácsai (ő a Mary Rose, és sok más első vonalbeli hajólelet fő restaurátor szakértője). A restaurálás tekintetében különösen szerencsétlen helyzetben vagyunk, mert nálunk elterjedt „cukros“ technológiát más országokban már nem használják. Érdekes beszélgetésre nyílt módomban a dél-afrikai *Jonathan Sharfmann*al is. Az ő nevét a dél-afrikai magyar kincskereső „expedíció“ kapcsán hallottuk, illetve meglepő módon, egy tiszai kutatás konzulensként is. Mint kiderült 2007 óta Dél-Afrikában a kincskereső koncessziók kiadását, sőt elindultak a 2001-es, kincskeresést tiltó UNESCO konvenció elfogadásának útján. Ez a változás óriási jelentőségű, mert a „dél-afrikai modell“ a kincskereső hivatkozási

alapja volt. Az új modell viszont az örökségvédők számára lehet sarokpont. Elképesztő, hogy az 1982 óta kiadott 106 engedély 78%-a a kincskereső társaságoknak szült, de a „kutatásoknak“ csak 53%-ról érkezett előzetes jelentés, kilenc végső jelentés készült el, tíz publikáció és harminc cikk jelent meg. Ez a nagyon gyenge mérleg az oka a váltásnak. J. Sharfman 2001 óta nem találkozott a magyar kincskeresőkkel, sosem járt Magyarországon, nem tervezi, hogy konzulens legyen hazánkban, és nem adott ajánlást a magyar kincskereső társaságnak. Tud arról, hogy több helyen is hivatkoztak rá, de ahol teheti, elhatárolódik (ezért is volt fontos rövidre zárni a mitikus dél-afrikai szálat).

Érdekes volt *Michel L'Hour* a DRASSM (a francia kulturális minisztérium víz alatti régészeti igazgatósága) vezetőjének előadása. A La Natière-nél (atlanti-partvidék) nyolc éven át folytatott hatalmas projektjüket mutatta be. Nyolc év alatt kétmilli eurót költöttek el. Az eredmények ennek megfelelőek. A legfontosabb szempont azonban az, hogy a projektet úgy építették fel, hogy azt a legszélesebb közönség felé is megnyitották. Ezzel ez a víz alatti feltárás lett a francia régészet vezető kutatása, mivel nyílt napokon, filmekben, előadásokon és kiállításokon keresztül leginkább itt népszerűsítették és magyarázták el a régészeti örökséget, illetve annak jelentőségét. Mára igazi nemzeti program lett belőle. Ez az, amit a Mária királyné projekttel (lásd az Örökség 2007/1-es szám) én is célul tűztem ki, ezért fontos, hogy láthattam egy megvaló-

A fotót a szerző készítette



sult (illetve még folyamatban lévő) projektet (mivel a DRASSM-al évek óta stratégiai partnerek vagyunk, szakmai tanácsaikra bizton lehet számítani). Az előadásokat követően részt vettem az EAC (Europae Archaeologiae Consilium) víz alatti régészeti munkacsoportjának ülésén. A legfontosabb feladatunk az ügyrend elfogadása és a tisztújítás volt. Ezen kívül a leköszönő elnök csak egy témát vetett fel, ez az általam szervezett European River Heritage Network jelenlegi állapota volt, illetőleg az, hogy mit tervezek a jövőben. Számos EAC ország korábban csatlakozott a kezdeményezésemhez, most újabbak jelentkeztek. Tájékoztattam továbbá őket arról, hogy European Archeo-Flood Network néven egy speciálisabb, de kapcsolódó hálózatot szeretnék szervezni, amelyre szemmel láthatóan mind az EU adminisztrációnak, mind a kutatási háttérintézményeinek óriási szüksége van. Az értekezlet során felkértek, hogy vállaljam el a munkacsoport alelnöki posztját, amit elfogadtam. A munkacsoport következő ülése októberben lesz Frankfurtban. Az EAC általános prioritásait figyelembe véve a „black archaeology“ témájához kapcsolódóan a kincskeresés lesz az egyik téma. Ez azért is fontos, mert a francia partner jelezte, hogy kulturális minisztere hamarosan az EU-hoz fordul abban az ügy-

ben, hogy EU polgárok, illetve EU cégek kincskereső tevékenysége miatt a valetai konvenciót terjesszék ki az EU-n kívülre is. Számukra azért is fontos ez, mert a kincskeresés érinti Franciaország tizenegymillió négyzetkilométeres tengeri domíniumát, illetve globális hajózási örökségét is.

A konferencia másik fontos híre az volt, hogy a brit kormány is hajlik az UNESCO konvenció elfogadására. Tervezik továbbá, hogy néhány érzékeny témát (környezetszennyezés és ásványkincsek) közvetve érintő rendelkezést módosítva előkészítenek egy USA és Norvégia számára is elfogadható változatot. A fentiekben kívül tárgyaltam az European Scientific Diving Committe-vel, akik szeretnék, ha csatlakoznék hozzájuk. Mivel a kérdés érinti az ipari bűvátkodást és az oktatást is, több oldalról meg kell még vizsgálni a kérdést, hogy véletlenül se korlátozzuk saját magunkat.

Összefoglalásul megállapítható, hogy az út teljes sikerrel zárult, mert Magyarország és a KÖH helyzete látványosan javult, lényegében a tudományterület központjába kerültünk. Itt az ideje, hogy ennek a nemzetközi-tudományos helyzetnek megfelelően a víz alatti régészet itthon is megkapja a megérdemelt helyét és támogatását! ■

Ellopták – megkerült – eltűnt...

Egy kiemelkedő jelentőségű régi festmény alvilági utazása

2003. április 5-ről 6-ra virradó éjszaka Budapesten a II. kerületben betörték egy társasházi lakásba. A tolvajok csaknem húsz értékes műtárgyat vittek el, köztük több régi külföldi eredetű festményt, porcelán- és ezüst tárgyat. (A kárérték a rendőrségi iratok szerint 50-60 millió forint volt.) Sajnálatos módon az eltűnt tárgyak közé került egy védetté nyilvánított darab is. A védett festmény párdarabjának tekinthető *Jobann Georg de Hamilton (Brüsszel ?, 1672 – Bécs, 1737): Vaddisznóvadászat [Vaddisznóbajszta, 1717] (Olaj, vászon; 51x74,5 cm, Jelezve jobbra lent: J.G.Hamilton Pein: du Cabinet de Sa. M.J.-C. 1717 fe.)* című kép szintén a lopás áldozatai között szerepelt. A KÖH műtárgyfelügyelete – a jogszabályváltozások nyomán – tavaly január óta látja el a bűnügyi együttműködés keretében a lopott műtárgyak nyilvántartásával és visszaszerzésével kapcsolatos ágazati feladatokat. A feladatellátás érdekében folyamatosan dolgozzuk fel a napi eseményeken túl a korábbi lopások adatait is, különös tekintettel a védett körbe tartozó műtárgyakra. Megkeresésünk nyomán a rendőrség a fenti eseménnyel kapcsolatban ez év elején küldött részletesebb adatokat, így a lopást és az említett *Hamilton* festmény adatait is rögzíteni tudtuk az adatbázisunkban. (A betörés során eltűnt tárgyak közül hét festmény rendelkezett az azonosításhoz elegendő adattal, így csak azokat tudtuk a www.koh.hu oldalon is megtekinthető lopott-műtárgy adatbázisban rögzíteni.) Az adatrögzítés és ellenőrzés során sikerült a fenti festmény adataira rábukkanunk egy internetes portál eladásra kínált cikkei között. Sajátos módon a 2006. novemberében feladott hirdetéshez nem tartozott fénykép, de a hivatkozások alapján – kis utána-járással – a festmény beazonosítható volt. Az adatok birtokában megkerestük az eljáró rendőrkapitányságot, ahol átiratunk nyomán megindították a nyomoz-

ást. Reményeink azonban, hogy a fenti festményen keresztül esetleg a védett kép is előkeríthető lesz, nem váltak valóra. Bár a nyomozás során sikerült a festmény életútjának több mint három évét felderíteni, de a szálak megszakadtak: a festményt utolsó elérhető tulajdonosa „ismeretlen személynek adta el egy használtcikk piacon“, így végül se az orgazdaság bizonyítása, se a festmény megtalálása nem vezetett eredményre.

A festmény életútjának e szomorú szakasza sajnos nem egyedülálló jelenség a magyar műtárgyállomány történetében. Lopott műtárgyak esetében a rendőrségi jegyzőkönyvek nem ritka fordulata az „ismeretlen vevő és eladó“ és a „használtcikk-piac“, mint értékesítési helyszín. A festmény egyértelmű nyugat-európai vonatkozásai miatt viszont már az is félf, hogy legközelebb nem valamelyik pesti használtcikk-piacon, aukción vagy műgyűjteményben fog felbukkanni, hanem a tehetősebb és nagyobb felvásárló erővel bíró bécsi, müncheni vagy akár londoni műkereskedelemben.

Buzinkay Péter



Műemléki bonuszrendszer Sydneyben



LÓVEI PÁL

Az ausztráliai Sydney belvárosában egy olyan, állami és városi anyagi forrásoktól független műemlékvédelmi rendszer működik, amely méltó a figyelemre, mivel jó példával szolgálhat nagyobb városainkban.

A cél a város örökségi értékeinek – ez döntően műemlék épületeket jelent – megőrzése és jó karban tartása, illetve ennek érdekében a tulajdonosi, üzleti, beruházói szféra érdekeltté tétele a megtartásban és helyreállításban. Az Örökségi Alapterületi Rendszer (Heritage Floor Space Scheme) egy alapterületi bonuszra épül, amelyre a műemlékjegyzékben szereplő védett épületek helyreállításával lehet szert tenni. A bonusz nagysága függ a műemlék telekméretétől, az épület alapterületétől, szintterületi mutatójától, és ezek különböző kombinációi alkotta képletekkel számolható ki, függően attól, hogy adófizetési kötelezettség terheli-e a műemléket, vagy sem. Az odaítélt bonusz csökkenthető, ha az eredeti műemléki érték a helyreállítás során kárt szenved, illetve ha a korábbi beavatkozások során létrejött értékcsökkenés okait az új helyreállítás során nem szüntetik meg.

A bonusz végső soron bizonyos számú négyzetmétert jelent, amely szabadon felhasználható a belváros területén minden olyan építkezésnél, amely a rendezési tervben szereplőnél nagyobb szintterületi mutatóval számol, és ugyanakkor a tervezett épület magassága meghaladja az 55 métert. Ilyen épületeket kizárólag csak megfelelő mennyiségű bonusz-négyzetméter birtokában lehet építeni. A szükséges bonusz mértékét is egy képlet szolgáltatja, és függ a telekméretől, a szintterületi mutatótól, a jogszabályi korlátoktól. Befolyásoló tényező lehet az új épület funkciója is. Tervpályázat útján születő tervek esetében a szükséges bonusz négyzetméterek száma feleződik.

Egyáltalán nem előírás az, hogy az új épület építetője saját maga rendelkezzen olyan műemlékkel, amelyet helyreállítva megszerezheti a szükséges bonuszt, azt a bonusz négyzetméterek „piacán” is megvásárolhatja, olyan műemlék-tulajdonosoktól, akiknek az épületük helyreállítása következtében a bonuszt már odaítélte a városi tanács. Jelenleg mintegy 500 ausztrál dollár (kb. 70-75000 forint) egy-egy bonusz négyzetméter piaci értéke. A városi tanács által működtetett, illetve koordinált rendszerrel az utóbbi évtizedekben komoly műemlékvédelmi eredményeket értek már el. A leglátványosabb példa az 1898-ban „neobizánci” stílusban épült Queen Victoria Building (tervező: Georg McRae) üvegtetővel megvilágított, egykori terménypiac, amelynek eredeti funkciója már az I. világháború után megszűnt, és amelyet később már az elbontás fenyegetett. 1986-ban elkészült, mintaszerű helyreállítása következtében mára a város egyik legnépszerűbb



„1898-ban „neobizánci” stílusban épült Queen Victoria Building üvegtetővel megvilágított, egykori terménypiac...”
– A Victoria passzázs

találkozó- és étkező helyévé, bevásárló passzázsává, egyben prosperáló vállalkozássá vált. A hosszan elnyúló, monumentális, de „csupán” háromemeletes épület megtartásához azonban jelentősen hozzájárult az ezáltal elnyerhető bonuszok mennyisége is, amelyek segítségével a közelben két toronyházat is a normális esetben engedélyezhetőhöz képest másfélszeres magasságig lehetett továbbépíteni.

Hasonló rendszer alighanem Budapesten is kidolgozható lenne, a szabályokat természetesen a helyi adottságokhoz alakítva. Nyilvánvalóan nem lehetne például egy-egy belvárosi kerületen belül alkalmazni, az értelmes hatókörzet az egész főváros lehetne. A historizáló belváros és a Budapesthez csatolt régi településközpontok kisebb-nagyobb lakóházainak felújításáért

A felvételeket a szerző készítette



mondjuk a Róbert Károly körút vagy a külső Váci út mentén, esetleg Csepel területén lehetne 4-5 extra emeletet „nyerni”. Újpest, Kőbánya vagy Óbuda természetesen önmagában is tudná alkalmazni a rendszert, amennyiben az igazodna az egész főváros elképzeléseihez. ■

A Queen Victoria Building

Mi van az Ablak-ban?

– nemzetközi szimpózium a hagyományos, történeti ablakok megőrzéséért –
2008. november 17-18.

RÁCZ JOLÁN

Az ablakok, mint az „épületek szemei“, a „ház lelkét“ tükrözik. Arányrendszerükkel, formai és technikai megoldásukkal a ház meghatározó elemei, képesek önmagukban megjeleníteni az épület stílusát és az építés korát. Nemcsak műemlékeink, hanem történeti épületeink gazdag tárházában is értéket képviselnek. Jelentős a szerepük mind az egyes házak, mind az utcák és a városkép jellegének meghatározásában is.

Mindannyian tanúi vagyunk környezetünk egyre gyorsabb változásának, épített örökségünk talmi értékekre való átépítésének. Arra kevesen gondolnak, hogy az ablakok cseréje megváltoztatja az épület karakterét, megtöri a homlokzat eredetileg harmonikus megjelenését. Mind anyaguk, mind részleteik kialakítása olyan jellemző karakterelem, amelynek apró megváltoztatása is ronthat az összképen. A korabeli szerkezetek tökéletességig kikísérletezett arányrendszere több száz éves tapasztalat eredménye volt, az ablakszerkezetek magas színvonalú asztalosműhelyekben készültek. Az új ablakok szerkezeti sajátosságai miatt pedig szinte kivétel nélkül vastagabb tok- és szárnyprofilal készülnek, megváltoztatva az üvegfületek arányát.

De miért változtatják meg az épületek ablakait, mikor a helyükre kerülő szerkezetek sokkal gyengébb minőségűek és esztétikailag értéktelenebbek? Mert az emberek félnek a zajtól, a portól, a veszendőbe menő fűtési energiától. Bár az ablakok cseréje nem minden esetben lenne indokolt, az emberek általában első és egyetlen megoldásként a régi ablakok újra történő cseréjére gondolnak, hiszen erről szólnak a reklámok s emellett érvelnek a környezettudatosságra és energiatakarékosságra intő jelszavak is. Még az energiatakarékosság jegyében fogsági pályázati lehetőségekről is ez jut eszébe mindenkinek

De valóban ez a megoldás?

Cseréljük le egész városrészek, megszokott, értékes utcaképek, jelentős építészeti alkotások autentikus megjelenését – és ezzel lelkét is? Még akkor is, ha az ablakok a teljes épület energiaháztartásában összesen 10% körüli szerepet játszanak? A környezettudatos energiagazdálkodás szemszögéből nézve az ablakcserék sokkal több energiát emésztene fel. Az e témában nyilvánosságra hozott kutatások eredményei igazolják, hogy egy hagyományos kétrétegű ablak teljes felületére számolt hővesztesség semmivel sem rosszabb, mint egy új thermoüvegezésű szerkezet. Tehát az ablakok cseréje inkább az ablakgyártók érdeke, mint a használóké.

Azt, hogy ezeknél a nyílászáróknál a mai zajcsillapítási-, és hőszigetelési igények milyen megoldásokkal érhetők el, arra az ABLAKOK című szimpózium ad választ, amely megvizsgálva a faablakokon kívül a fémaablakok megtartásának és megfelelő felújításának megoldásait is, nemzetközi áttekintésben kíván a felújítások minél szélesebb körű népszerűsítéséhez hozzájárulni. A meggondolatlan és indokolatlan ablakcserék tanulsága alapján azokban az országokban, ahol már megtörténtek a tömeges ablakcserék – úgynevezett „korszerűsítések“ – már tudják, hogy mennyi kárt okoztak és milyen pótolhatatlan értékek mentek veszendőbe. Ezekben az országokban, ahonnan szintén felkértünk előadókat konferenciánkra, a megmaradt nyílászárók az ingatlan értéknövelői. Rendezvényünk további céljaként az ilyen fajta értéktudatos szemléletet szeretnénk megerősíteni mind a laikus épülettulajdonos, mind a döntéshozói körökben.

Magyarország jelenleg még igen gazdag a történeti ablakok tekintetében. Próbáljuk addig megvédeni épített örökségünket, amíg még van mit óvni!

(A szimpózium helyszíne a Károlyi-Csekonicz Rezidencia Erkölyes terme, Budapest, VIII. Múzeum utca 17.) ■

Kék Hírek

Az év első felében – többek között – az alábbi értékes műtárgyakat lopták el budapesti magántulajdonokból:

Február 3-án Budapesten egy VIII. kerületi lakásból *Iványi-Grünwald Béla*: Három grófkisasszony ül a padon című képét;

Február 5-én Budapesten a II. kerület egyik magánlakásából egy 19. századi aranyozott, kb. 50 cm magas fából készült *kandallóórát.*, valamint két zománcozott, aranyozott bronz, kb. 40 cm magas fedeles *díszurnát*;

Április 4-én szintén budapesti magántulajdonból *Carlo Dolci* kompozíciója után készült női szentet (Szent Katalin?) ábrázoló, 96,5x81 cm méretű, nyolcszögletű festményt;

Április 14-én Budapesten I. kerületi magántulajdonból egy ismeretlen festő A betlehemi jászol szentekkel című kb. 70x100 cm méretű festményét.

Áprilisban és augusztusban ismét több értékes műtárgyat loptak el közgyűjteményből, illetve magántulajdonokból:

Április 5. és 9. közötti időszakban Budapest XIX. kerületi magántulajdonból lopták el *A keresztvívő Krisztus két pribékkel* című, 16. századi lombardiai festő által készített 78,5x71,3 cm méretű festményt. A kép nincsen jelezve, állapota restaurált. A festményt kiemelkedő jelentősége és pótolhatatlansága miatt a KÖH 2003-ban védetté nyilvánította (KÖH műtárgnyilvántartási

azonosító: 50114). A műtárgy piaci értéke is kiemelkedő, s mert nem kifejezetten magyar vonatkozású, ezért a külföldre juttatásától is tartani lehet.

Július 28-án több, közgyűjteményi tárgyként védett festményt loptak el a jászberényi Jász Múzeum raktárából. *Than Mór* Batthyány Lajos képmása című 110x89 cm méretű 1868-ban készült képét (leltári száma: 5546, jelezve jobbra: *Than Mór* 1868); szintén *Than Mór* által alkotott *Bercsényi Miklós* képmása című 110x89 cm méretű 1873-ban készült képét (leltári száma: 5549, jelezve balra: *Than M.* 1873). A leltári számok a vásznak hátsó részén láthatók. Ellopták továbbá *Palotásy János* zeneszerző ismeretlen festő által a 19. század második felében készített képmását. A 160x106 cm méretű kép repedezett, szakadt, restaurálásra szorul (leltári száma: 9715). Ugyancsak ellopták a *Pazér* jelzetű Szűz Mária taníttatása című 1842-ben készült 106x95,5 cm méretű képét (leltári száma: 5518, jelezve jobbra lent: *Pazér* 1842). Mind a négy képet kivágták a keretéből.

A Vám- és Pénzügyőrség felderítése és feljelentése nyomán a rendőrség kulturális javakkal való visszaélés miatt indított eljárást egy brit állampolgár ellen, aki május 24-én a Ferihegyi Repülőtéren több mint ezer ókori, valamint 16-20. századi pénzérmét akart engedély nélkül kivinni az országból. (T.M.)

Háromszéki mikrokozmosz



VÁRALLYAY RÉKA

Avasárnap délutáni fáradt nyárban, a bikfalvi diófák alatt ülök, és próbálok írni. Nem könnyű összefoglalni az elmúlt év szerteágazó történéseit, főleg úgy, hogy a megfogalmazható események mellett számtalan megfoghatatlan élmény ér minden nap. Lassan nyolc éve, az egyetem utolsó éve óta foglalkozom a határon túli magyar örökség védelmével, mégis egészen más mindezt innen, helyből tenni, a saját életeremet is alakítva ezzel. A székelyem Sepsiszentgyörgy, így a nagy Kárpát-medence számomra Erdélyre, azon belül is Háromszékre szűkült az utolsó hónapokban. Persze ez nem jelenti azt, hogy a füleki értékmérő táborok megszakadnak, vagy a lelkeszek örökségvédelmi képzése sem folytatódik. Csak most élve a hely és idő egységével, elsősorban erre a kis területre koncentrálok, mert megérdemli!

Nem sorolom, hogy Apor Pétertől kezdve, (*Metbarmorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek, régi együgyű alázatos idejében való gazdagságából e mostani kevély, cifra felfordult állapotjában koldusságra való változása... 1736.*) magamat is beleértve, hányan sóhajtoztak már Erdély jelenén, visszasírva a (dicső) múltat. Sajnos azt látom, hogy bármennyire is szeretnénk kihagyni az értékek megbecsülésének korszaka előtti pusztító időszakot, nem lehet. Mintha olyan törvényszerűségek működnének, hogy először elpusztítjuk, megritkítjuk, majd később észbe kapva védjük, ami még áll, és rekonstruáljuk azt, ami már nincs. A műemlékvédelem bizonyos értelemben válságkezelés. Pedig milyen jó lenne ezt itt, Erdélyben máshogy csinálni, és átugorva, kihagyva a pusztulást, megőrizni a táj és épített környezet természetes egységét, varázsát, a még álló számtalan régi lakóházat, boronafalú csúrt, kőből rakott kis magtárat, léckerítést, faragott ablakkeretet, kovácsoltvas kilincset! Milyen jó volna belekiabálni itt a világba, hogy védjétek, őrizzétek, vigyázzatok rá! Mert az igazi harmónia a sok részlet egységében, összecsengésében rejlik.

Éppen ezért tavaly októberben a helyi (Kovácsna megyei) örökségvédő kollegák közül *Magyarósi Imolával* megkezdtük a háromszéki polgármesterek szisztematikus meglátogatását. Célunk az volt, hogy megtudjuk, készült-e értékmérés a község falvaiban, milyen mélységű a településrendezési terv – azaz tartalmaz-e használható örökségvédelmi hatástanulmányt – valamint terveznek-e olyan építésügyi szabályozást, amely a helyi jellegzetes beépítési mód megtartása mellett esetleg egyéb kritériumokat is megszab – tető dőlésszöge, jellegzetes anyaghasználat stb. Mindenki kedvesen fogadott minket – két lelkes, fiatal hölgyet – meg is hallgattak, sőt készségesen mutattak a polgármesteri hivatal üres falfelületére: oda kellene kiállítani a modern székely ház tervét, hogy azt a betérő építkezőknek ajánlhasák. De minden kérdé-



Egy cőfalvai kúria

sünkre *nem* volt a válasz, meg néha még az is, hogy mennyi egyéb, fontosabb baja van egy önkormányzatnak, hiszen a hozzá tartozó négy-öt település ivóvízellátása, csatornázása épp most folyik EU-s pályázati pénzekből, és új buszmegállókat is kellene építeni... A régi épületek számbavétele és megóvása tehát várhat még. Persze senki sem zárkózik el semmitől – csinálhatjuk. Egyedül *Benedek-Huszár János*, az illyefalvi polgármester (néprajz szakot végzett fiatalember, Benedek Elek leszármazott) állt mellénk. Az Uzon, Réty, Illyefalva, Kökös községeket tömörítő URİK kistérség ugyanis Leader címre pályázik, és programjába tökéletesen beleillik a kulturális örökség védelme. Jelentős műemlékek és értékes falvak állnak területén. Novemberre meg is szerveztük a kistérség polgármestereinek, önkormányzati munkatársainak, műemlék-tulajdonosainak, lelkeszeinek *Az URİK kistérség épített öröksége* címmel azt az egy napos fórumot, amelyről sokat vártunk. Elsősorban azt, hogy majd mindenki megismerje megszólal a belső hang, valahogy így: védjük meg régi értékeinket, mert múltunkban a jövőnk... Ehhez képest az önkormányzatoktól kevesen jöttek el, a négyből mindössze másfél polgármester volt jelen (az egyik a szervező, a másikat előadni kértük fel) a lelkeszek sem nagyon értek rá, viszont a műemlékek tulajdonosai egész szép számban képviselték magukat. Az előadások azonban a vártnál jobban sikerültek. Különösen magyarországi meghívottunk, *Becker Leonóra*, a volt palkonyai polgármester-asszony tett rám nagy hatást. Úgy tűnt, hogy a palkonyai falukép-védelmi program kidolgozása és megvalósítása teljesen rajta múltott. Az eltelt 18 év alatt kivirágzott a falu, a régi házak megújultak, az átépítettek visszavarázsolódtak, megfiatalodott a lakosság, gazdaságilag fellendült a vidék, és most számtalan program közül válogathat az odavetődő. A modell – a később Torockón is alkalmazott példa – a helyi

A fotót a szerző készítette

lakosok minimális anyagi támogatása az épületek homlokzatának helyreállításához, itt is alkalmazható volna Háromszéken! A következő hónapban tehát felkerestem a Kovászna Megyei Tanács elnökét, hogy tegyünk mi is így a háromszéki falvakkal! Különítsenek el egy meghatározott összeget, hogy az önkormányzatok ezt igényelve, szakmai anyag alapján támogathassák az arra méltó épületek tulajdonosait évente egy kisebb összeggel. Felvetésemre a jól ismert választ kaptam: *Nagyon örülünk, kisasszony, hogy ilyen lelkes, de tudja, milyenek keményfejúek a székelyek...* (Már sejtem, akkor még kevesebb tapasztalatom volt...) *No, de próbálkozzunk meg egy faluval.* Az elnök javaslatára, hogy választhatok egy falut, persze rögtön Háromszék udvarházairól híres települése, Bikfalva jutott eszembe, ahol nem sokkal a történetek előtt sikerült megven-

nünk egy igazi kis meseházat, 18. századi kúriát. Elképzelttem, hogy majd személyesen lehetek akadály a lila házaknak, és győzhetem meg a falubelieket arról, hogy mennyire csodálatos a lakóhelyük... A palkonyai példa és annak pozitív sugárzó ereje lebegett a szemem előtt, és biztosan tudtam, hogy az elkövetkező években lesz feladatom bőven.

A Megyei Tanács gyors ígétét követően persze fél évet kellett még harcolnom azért, hogy a faluképvédelmi program első lépéseire szükséges anyagi javak tényleg a rendelkezésünkre álljanak. Így a sepsiszentgyörgyi Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Társaság égisze alatt, a KÖH szakmai támogatásával valami elindult Bikfalván. De mindezekről majd legközelebb. ■

Kettős alapelv Bonchidán



A műemlékek helyreállítása (épületfelújítás, újrabeszívítés, rehabilitáció), a személyes elkötelezettség, a tudományos kutatás terén nyújtott kiemelkedő teljesítmény mellett ebben az esztendőben először díjazott műemlékvédelmi oktatási projektet az Európai Unió és az Europa Nostra, a páneurópai kulturális örökségi szövetség. A nagydíjat a bonchidai Bánffy kastélyban működő International Built Heritage Conservation Training Centre (Nemzetközi Épített-örökség Helyreállító Szakképző Központ) nyerte el a felújításban és a szakképzésben kialakított kettős alapelvért.

RÓNA KATALIN

Felújítás szakképzésen keresztül, szakképzés felújításon keresztül – így fogalmazza meg *Hegedűs Csilla*, a kolozsvári Transsylvania Trust Alapítvány ügyvezető igazgatója, az oktatási program koordinátora az 1999 óta, a brit Institute of Historic Building Conservation (Történelmi Épületeket Helyreállító Intézet) partnerségével folyó munka lényegét. A képzés célja az épített örökség felújításához, a történelmi épületek helyreállításához szükséges hagyományos építőmesterségek oktatása, ugyanakkor nem titkolta a Kárpát-medence egyik legszebb és legértékesebb, ám a világ száz legveszélyeztetettebb műemléke közt nyilvántartott pusztuló kastély együttesének helyreállítása. Az oktatóközpont vezetői azt sem tagadják, jelenlétük megakadályozza, hogy a környék „építőanyag-bányaként” tekintsen a romos kastély-együttesre.

A központ a történelmi épületek felújításában a minimális beavatkozás elvét, a hagyományos építőmesterségek művelését, a tradicionális technológiák és anyagok használatát tartja alapvetőnek. S miközben ok-

tatják a történelmi környezet helyreállításának elméletét, megtanítják gyakorlatát is. A falazó és vakoló kőműves, az ács és a kőfaragó szakmával ismertetik meg nagy-britanniai és romániai mesterek a résztvevőket, akik oktatóik segítségével és irányítása mellett dolgoznak. Az oktatás révén immár megvalósult a kastély egyes részeinek újjáépítése is. A kapuépületben vannak a fogadó helyiségek, a kőtár és a kiállítás, a Miklós-szárnyban az oktatási központ termei foglalnak helyet, a dél-nyugati bástya kávézónak, az egykori konyhaépület diákszállásnak ad otthont. S most dolgoznak a faragott barokk kőkapujú istálló épületén, ahol a beomlott cseh-süveg boltozatok visszaépítése nyújt különleges lehetőséget a kőműves munka egyik csúcspontját jelentő boltozatépítés oktatásához.

A főépületben – amelynek egy részét még az oktatási programot megelőzően a román és a magyar kulturális minisztérium együttes támogatásából elkészített védőtető fedti – eddig a kápolnát sikerült helyreállítani. Várat magára a főépület hatalmas fogadóterme, a Bánffy-család otthona, amelynek park felőli neogótikus homlokzatát az 1930-as években Kós Károly tervei alapján építették át, az északnyugati bástyában Bánffy Miklós egykori könyvtára és dolgozószobája, amelyet a visszavonuló németek gyújtottak fel 1944-ben, hogy aztán maradékait a háború után pusztítsák el.

Eddig tizenhárom ország több mint nyolcszáz fiatal hallgatója sajátította el Bonchidán a hagyományos ács-mesterség, kőművesség, kőfaragás fortélyait. A szakmunkások mellett építész, építőmérnök hallgatók, tájépítészek, művészettörténészek végzik itt szakmai gyakorlatukat az épített örökség védelmével foglalkozó, immár Europa Nostra nagydíjjal kitüntetett erdélyi civil szervezet és nagy-britanniai társa elgondolása szerint. A bonchidai programban van még egy fontos üzenete: széleskörű partneri együttműködés – melynek fontos szereplője a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal is – nélkül aligha lehetett volna a most elismert eredményeket elérni. ■

Eddig tizenhárom ország több mint nyolcszáz fiatal hallgatója sajátította el Bonchidán a hagyományos ács-mesterség, kőművesség, kőfaragás fortélyait

Fotó: a szerző



A professzor

Pogány Frigyes 1908. szeptember 9 – 1976. december 15.



VÍZY LÁSZLÓ

A budapesti József Nádor Műegyetemen 1933-ban építészmérnöki diplomát szerzett mérnök. olasz, francia, német, osztrák tanulmányújtait követően könyveket írt Itáliáról és városairól, Firenze, Róma, Velence, Párizs építészettörténetéről, városképeiről, műemlékeiről. Az építészeti iránti elkötelezettségének és kutatásainak eredménye több építészeti könyv: *Terek és utcák művészete*, *Belső terek művészete*, és a művészetek szintézisével foglalkozó műve a *Szobrászat, festészet az építőművészetben*. Egyik utolsó műve a *A szép emberi környezet*-re talán sosem volt ennyire szükség mint most.

Pogány Frigyes a külföldi tanulmányutak tapasztalatait hasznosította a hazai építészeti és városrendezési munkában. 1935-től kezdve a Fővárosi Közmunkák Tanácsában, majd annak megszüntetése után állami hivatalokban dolgozott és városépítészeti, műemlékvédelmi és művészeti ügyekkel foglalkozott. Budapest ostroma után egyénileg és tervező kollektívákban mintegy negyven tervet készített a Duna-partra, Belvárosra, Óbudára, a Roosevelt tér a Clark Ádám tér rendezésére, a Lánchíd forgalmának megfelelően a kapuzatok keresztmetszetének műemléki szempontú átalakítására.

A Belvárosra vonatkozó FÓRUM terv mellett állt ki, s mint a Fővárosi Közmunkák Tanácsának építész-városrendező előadója ellenezte az Erzsébet téren, a park területére telepített buszpályaudvar létesítését. (A hely, mint állította, a Magyar Nemzeti Színházat illeti meg!) A budapesti városkép és Duna-hídjaink 1960-as esztétikai megfogalmazásakor világörökségünk jelenlegi védelmének szinte minden hiányosságait elénk tárja:

„A Duna-parti beépítés sajátossága a horizontalitás és a zártság. A tájkert felépítése, kötött méretei, a hegyek elsősorban a Várhegy magassága, a Duna szélessége olyan adottságok, amelyek mondatnánk örök érvénnyel állapítják meg a jelenlegi palotásor magasságát, mint soba át nem léphető felső határt.” Majd így folytatja: „A jövő építészeteinek meg kell értenünk, hogy a Duna-parton nem lehet a magasha törő építészeti bangsúlyokat tovább szaporítaniuk, Olyan ez mint egy műalkotás. Sem elvenni,

A korszak nagy pedagógusai közé tartozott. Olyan korban élt, amikor az állandónak tartott értékeket többször is átértékelték. Amikor a „baldog békeidők”-től a „létező szocializmus”-ig ívelő csaknem háromnegyed évszázadban nemcsak a társadalmi rendszerek változtak, hanem a szemlélet, a zsinórmérték, a "kánon" is. Minden. Szakmájában nyugtalanító törekvések váltották (és váltják) egymást. Ha élne, bizonyosan izgalmas viták középpontjában állna ma is.

sem bozzátenni valamit nem lehet, csak az egész széttrombolása árán.“

A múlt szeretetéből és alkotásainak megbecsüléséből származott a hazai műemlékvédelem legfontosabb dokumentumainak létrehozása Budapest műemlék-épületeinek első nagyobb lélegzetű feldolgozása a hivatalos jegyzék elkészítése, valamint a műemléki monográfiák megindítása és a városképi műemléki vizsgálatokban való tevékeny részvétel. (Érdeemes összehasonlítani, hogy 1955-ben az általa készített budapesti műemlékjegyzékben 831 épület, míg 1990-ben csupán 781 szerepel!)

Tanári és tudományos munkássága mellett volt minisztériumi műemléki referens, a művészettörténeti doktori cím megszerzését követően a műszaki egyetem építészettörténeti tanára. Tudományos és nemzetközi elismertsége a magyar műemlékvédelem hírének és eredményeinek publikálójá, számos nemzetközi konferencia résztvevője, számos hazai és külföldi lapban jelentek meg írásai. Kevesen emlékeznek már városesztétikai írásaira, amelyek a 60-70-es években újra indult Budapest folyóiratban jelentek meg. Az építészeti tervezői szakma egyik vezető egyénisége, a Magyar Építészek Szövetsége elnöke 1967-70 között, majd alelnöke és mindvégig választott tisztségviselője. Az Ybl-díjas és Állami-díjas építész példaképe volt a korabeli ifjúságnak, az ő tanításain nőtt fel az új építészeti nemzedék. Sokunknak maradandó élményt jelentett Pogány professzor előadása a történelmi építészeti korok emlékeiről, a reneszánsz humanista-világképét megfogalmazó centrális templomokról, ahol a világmindenség középpontja az ember. Le Corbusier híres Ronchamp-i kápolnájának építészeti-művészeti megformálásán keresztül mutatta be a modern ember és a világegyetem viszonyát. A műegyetemen közös előadásorozatot tartott *Ujfalussy József* zenetörténész professzorral. Nyitottsága a művészetek közös ügyét szolgálta, amint mondta nincs kis vagy nagy művészet csak jó művészet, és művészetek csak annyiban különböznek egymástól, hogy nyelvezetük és anyaguk más.

Előadásait nemcsak az építészettel foglalkozó fiatalok, de a művészet iránt érdeklődők is nagy szeretettel és elismeréssel fogadták. A Műegyetemen 1949-től haláláig, a Képzőművészeti Főiskolán 1959-1968-ig tanár, az Iparművészeti Főiskolának (ma már egyetem) igazgatója majd rektora volt, ahol 1964-1973-ig tanított. Pályafutása alatt mintegy hateret előadást tartott.

Egy külföldi előadó körúton 1976-ban, Bukarestben hunyt el. Díszsírhelyét a Farkasréti temetőben, Kodály Zoltán síremlékével szemben a Művészpárcellában találhatjuk. Mellszobrát szeretett tanítványa *Józsa Bálint* készítette. ■

Műemléki-régészeti értékeink nyomában

Kalandozás a történeti Borsod vármegyében

A Borsodi földvártól a boldvai bencés apátságig



A Védési Osztály rovata ezúttal az Árpád-kori magyar történelem két kiemelkedő emlékét mutatja be, amelyek nemcsak hazai épített örökségünk különleges példái, hanem a körülöttük kialakult megoldatlan történeti-régészeti problémák, a borsodi földvár építettségének kérdése és a boldvai apátsággal kapcsolatba hozott Pray-kódex liturgiátörténeti anomáliái miatt is figyelmet érdemelnek.

Edelény, Borsodi földvár

NAGY LEVENTE

Edelény központjától északra, a Bódva folyó és mocsarai által három oldalról védett 15 m magas szikladombon található a 107 x 185 méter nagyságú, ovális alaprajzú borsodi földvár nagyrészt elpusztult, de a keleti és nyugati oldalon ma is jól kivehető sánca. 1926-ban *Leszib Andor*, majd 1987 és 1999 között *Wolf Mária* vezetésével folytak itt ásások, a sánccokat *Nováki Gyula* vágta át két helyen 1988-1990 között. A több méter magas, külső oldalán függőleges (belső feltehetően lépcsőzetes), gerendákból összerakott és földdel kitöltött rekeszekből álló sánc, illetve a vár északi részén feltárt település a 10-11. századra keltezhető. *Wolf Mária* megfigyelései szerint a sánc és a falu nem egyidejűek, az erődítés építései a 10. századi falu már elpusztult. *Anonymus Gesta Hungarorum*a szerint a várat a honfoglalás idején *Böngér* fia *Bors* építtette (aki egyes vélemények szerint nem *Árpád* idején élt vitéz, hanem a *Szt. István* által alapított Borsod vármegye első ispánja volt), erre azonban régészeti bizonyíték nincsen.

A sánccal körülvett területen feltárt faluban nemcsak földbe mélyített házak és kemencék, hanem földfelszínen álló gerendavázis épületek is álltak. Az előkerült leletek, kerámiaedények, nyílcsúcsok, csat, csüngő és hajkarika jó betekintést nyújtanak a honfoglalás-kori magyarság mindennapjaiba. Különleges a vár északkeleti részén megfigyelt 5 x 5 m-es alap-

A borsodi földvár sánca a 11. századi esperesi templom alapfaláival



területű, agyagba rakott kőalapozású, feltehetően fa felmenő falú ház, amely az itt élő közösség vezetőjének lakóhelye is lehetett.

A vár már a 11. században Borsod vármegye székhelye volt, bár a sáncok pontos építési ideje vitatott (első hiteles okleveles említése 1194-ből való). 1219 és 1282 között gyakran szerepel az oklevelekben: 1219-ben a vár egyik börtönőré, 1219-ben, 1220-ban és 1263-ban pedig a várnagyot emlegetik. Ekkorra azonban már stratégiai jelentőségét minden bizonnyal elvesztette, 1334-ben földvárként, vagyis a korabeli szóhasználat szerint elpusztult erősségként említik. Belsejéből ugyan nem kerültek elő az ispáni várak tartozékai közé számító, oklevelekben emlegetett épületek (ispáni lakóház, raktár, börtön), sikerült azonban megtalálni a 11. századi eredetű 18 x 8 m nagyságú egyhajós apszisos esperesi templom alapfalmaradványait, amelyeket a helyszínen bemutatva láthatunk.

Az esperesi templom fennállásának idején az ispáni várhoz tartozó, de egészen a török korig fennálló (1582-ben elpusztult) település már a váron kívül volt. A sáncok déli szomszédságában emelkedő dombon álló, 1791-ben épült református templom a váralja egykori, 11. századi plébániatemplomának falmaradványait rejt magában, itt került elő a település lakosságának templom körüli temetője is.

A késő középkorban már nem használt várhely a 16. századi történelemben jut újra szerephez: egy 1568-ban kelt vizsgálati jegyzőkönyvből tudjuk, hogy *Bebek Ferenc* 1544 után felépült borsodi várkastélyát a vele összetűzésbe kerülő *Balassa Zsigmond* valamikor 1545 és 1561 között megostromolta. A várbelső északnyugati részén, közvetlenül a sánc mellett 1992-94 között kerültek elő egy nagyobb méretű ház 1-1,5 m széles, 11 m hosszú kőalapozásának maradványai 16. századi leletekkel, köztük *I. Ferdinánd király* 1544-ben vert dénárjával együtt. Az épületet az ásató *Wolf Mária* a *Bebek-féle castellummal* azonosította.

A korai magyar történelem e fontos emlékhelyét a nagyközönség számára 2000-ben nyitották meg; ekkor készült az a gerendákból készített sáncrekonstrukció, amely az egykori sánc szerkezetét mutatja be. A borsodi földvárat elhagyva szinte kötelező látnivaló Borsod megye legjelentősebb barokk kastélya, a *G. B. Carlone* által 1727-1730-ban épült *L'Huilier-Coburg* kastély hatalmas kertjével, amelynek revitalizációja 2006-ban kezdődött meg. Edelénytől 11 km-re délre található kirándulásunk második állomása, a *Boldva* község északnyugati szélén álló református templom – a hozzá tartozó bencés kolostor maradványaival (Szabadság tér 2-8.). ■

Boldva, Keresztelő Szt. János templom és bencés apátság

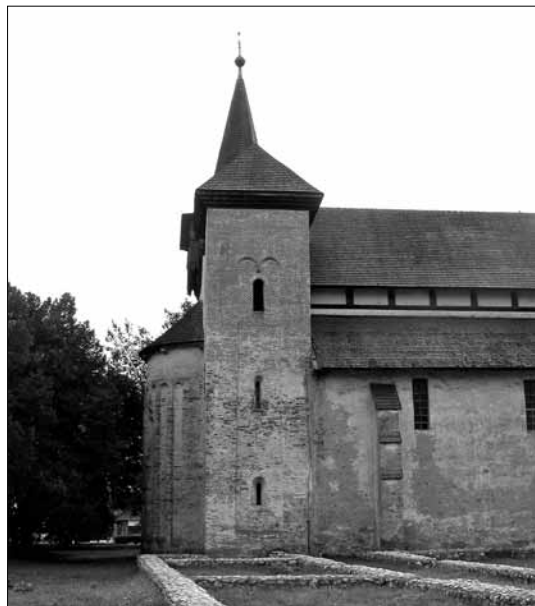
A boldvai bencés apátság régészeti kutatására és a mintegy nyolc évszázados múltra visszatekintő templom helyreállítására Nyíry Déniel miskolci főlevéltáros részleges ásatásai után (1927) 1976 és 1980 között, Valter Ilona vezetésével került sor. A Pray-kódex néven ismert egyházi szertartáskönyvről leginkább a benne fennmaradt ómagyar nyelvű Halotti beszéd jut az olvasó eszébe, de számunkra most a legfontosabb kiindulópont a kódex részét képező Pozsonyi Évkönyv 1203. évi bejegyzése, amely szerint a kolostor 1203-ban tűzvész során leégett. Az építészeti műformák és az ásatáson előkerült kerámiatöredékek alapján az apátság építésére nem sokkal ezelőtt, a 12. század végén (III. Béla király uralkodása idején) került sor.

Az 1950 óta műemléki védettség alatt álló apátsági templom háromhajós, két keleti toronnyal ellátott 21,1 x 15,2 m nagyságú épület volt. Középső apszisa félköríves, az oldalsók egyenes záródásúak. A templom legfontosabb alaprajzi különlegessége a magyarországi nemzeti monostorok építészeti gyakorlatától idegen keleti toronypár, a négyzetesen záródó mellék-szentélyek fölött emelkedő tornyok első emelete nyitott volt a szentély felé. Az építkezés további különlegessége az, hogy a követ és a téglát a megszokottól eltérően alkalmazták: a falak belső rétege kváderfal, a külső homlokzatokon a konzolok, vakívek, ablakbélések kivételével mindenhol téglát jelenik meg.

A műemléki védettségéből 1950-ben kimaradtak az akkor még feltáratlan monostor maradványai, amelyek a templom északi oldalán álltak. (A műemléki védettség kiterjesztése folyamatban van.) A kolostor mintegy 30 x 35 m nagyságú épületeryűtése az ásatások eredményei szerint téglalap alakú kerengőre felfűzött teremsorból állt, amelyek a kerengőt mindhárom oldalról körülvevették. A templomból az északi torony mellett, az északi hajófalban nyitott ajtó vezetett a kerengőbe. A monostor alapfalai agyagba rakott rossz minőségű téglákból álltak. A kerengő keleti oldalán került elő a káptalanterem, benne három falazott sírral. A kolostor utolsó említése 1270-ből származik. Mivel egy 1300-ban kiadott oklevélben megemlíti az 1285. évi második tatárjárás pusztításait, és a 14. századtól kezdve csak a falu szerepel forrásainkban, feltételezhető, hogy a kolostor a 13. század végén, talán 1285-ben elpusztult, temploma ettől kezdve a falu plébániatemplomaként működött.

Ha a műemléki védelmi eljárás alatt álló kolostorromokat megtekintettük, érdemes belépni a templomba is, ahol a Valter Ilona által irányított műemléki helyreállítás napvilágra hozott több 14. századi gótikus építészeti elemét (támpilléreket, oszlopfőket), valamint az 1497-ben készült gótikus pasztofóriumot). Az északi és a déli hajófalon, valamint a szentély boltozatán román kori festésnyomok látszanak, de az igazi meglepetés minden bizonnyal a templom félköríves szentélye alatt várta a kutatókat, ahol az újkőkori bükk kultúra településének egyik cölöpszerkezetes háza került elő a Kr. e. 6. évezred második feléből. Az őskori települést fedő vékony humuszrétegbe ásták be a templom és az apátság falainak alapozási árkait.

Az egykori kolostor templom 1552 és 1560 között került a reformátusok kezére. 1755-ben tűzvészben leégett, helyreállításakor a fő- és mellékhajókat egyetlen meredek hajlású nyeregetetővel fedték le. Az északi tornyot



A boldvai ref. templom és a bencés apátság falai észak felől

A fotókat a szerző készítette

visszabontották, a déli torony ekkor kapta mai szoknyás-galériás fa sisakját.

A templom körüli temetőben 68 12-17. századi sírt tártak fel, ide részben a szerzetesek, részben a falu lakóinak temetkeztek. A legérdekesebb sír kétségtelenül egy 13-14. év körüli kislányé volt, akit egy virágszirmokkal bélelt koporsóban, jól rekonstruálható reneszánsz főúri viseletben helyeztek örök nyugalomra. Az aranybogláros pártát, selyem vendéghajfonatot, atlaszelyemből készült vörös ruhát, aranyozott ezüst fonott csipkés szoknyát és aranyozott ezüstpénzekből álló pártaövet viselő kisasszony idősebb Putkony György leánya, Basó Klára lehetett. Nagybátyja, Basó Mihály darabokra tört márvány sírtáblája a mellette lévő sírból került elő.

Az apátsági templom déli szomszédságában feltárt rotunda Magyarország egyik legnagyobb méretű körtemploma, hajójának átmérője 12 m, a szentélyé 5 m. Az ásatások során előkerült leletanyag alapján egyidejű az apátsági templommal, a pasztorációval nem foglalkozó szerzetesek temploma mellett feltehetően a plébániatemplom funkcióját látta el. Emenyiben elfogadjuk azt a régebbi elméletet, amely szerint a Pray-kódex végső változata a boldvai bencés apátságban készült, a rotunda azonos lehet azzal az Antiochiai Szt. Margit tiszteletére szentelt kápolnával, amely a kódex húsvéti körmenet-leírásában is szerepel: eszerint a szerzetesi templomból elinduló húsvéti körmenet a „Cum rex gloriae“ kezdetű éneket zengve érkezett meg a kápolnába.

Annak ellenére, hogy a Pray-kódex a benne szereplő halotti beszéd miatt iskolai tananyag, és a műemlékről 1991-ben Tájak Korok Múzeumok-füzet is megjelent, az apátság történeti-építészeti jelentőségéhez képest mégis talán kevésbé ismert a nagyközönség számára. Az 1950-ben kimondott műemléki védettség kiterjesztése várhatóan nemcsak a szakma, de a turisták figyelmét is jobban felhívja majd a 18. századi átépítés ellenére is épségben fennmaradt középkori templom, valamint a vele szerves egységet képező, romjaiban is impozáns monostor és rotunda épületeryűtésére. A borsodi földvár leírása Wolf Mária és Nováki Gyula, a boldvai bencés apátság műemléki védelmi dokumentációja Valter Ilona kutatásai alapján készült. ■

Házunktája történelem

Volt egyszer egy Gerevich-gárda II.

Négy tudós fiatalember műemlékőr lesz



Magától értetődik, ha a magyar műemlékvédelem körülnézve saját házatáján, leás a maga múltjába, felidézi az intézmény története mellett a nagy elődöket is. Az évfordulós megemlékezéseken kívül adósok vagyunk a műemlékes közelmúlt alaposabb megismertetésével és főként értékelésével. Lapozzuk fel most a Műemlékek Országos Bizottsága közel hetven esztendő történetének utolsó – részben megíratlan – kötetét, működésének legjelentősebb időszakát. Nem vitatható, hogy ezt a korszakot Gerevich Tibor neve fémjelzi, az ő irányításával, az ő koncepciójára alapozott és szakbivatallá átalakult szervezet ekkor élte fénykorát.

ÉRI ISTVÁN

L 934-35 folyamán – új székhelyén – helyreállt a régi rend a MOB-nál: a munkaköröket megfelelő személyek töltötték be, most már sor kerülhetett a további célok megvalósításához szükséges létszám bővítésre is. De ezt a szigorú állami létszámgazdálkodás miatt csak fokozatosan valósíthatták meg. Gerevich valószínűleg már korábban tisztázta, hogy tanítványai közül kikre számíthat. Persze arról, hogy a kiválasztottak mennyire ismerték a velük kapcsolatos elképzeléseket, nincsen információnk.

A kiszemelt és felvételre javasolt jelöltek sorrendben: Nagy Zoltán, Dercsényi Dezső, Pálinkás László és Csabai István – mindnyájan pályakezdő fiatalok. Nagyjából kortársak – 1908-12 közti születtek és 24-26 évesen doktoráltak, ismertek két-három idegen nyelvet, sőt ambiciózus, itt-ott már publikáló egyetemistaként – vagy azt követően – már maguk mögött tudtak egy-két éves külföldi ösztöndíjasságot is. Disszertációik többnyire jelezték tudományos érdeklődésük speciális területét. Tisztában voltak választott életpályájuk lehetséges, nem túl biztató kilátásaival. Elszántságuk megértéséhez a mai olvasónak szüksége van némi információra a korabeli állami, közhivatalnok érvényesülés, előmenetel módozatairól.

A harmincas évek egyetemert végzett magyar értelmiségiek nagy részének súlyos elhelyezkedési gondjai voltak. Hivatásukat többnyire fizetés nélküli gyakoronokként kellett megkezdniük. A gazdasági válság és utóhatásai miatt 1932-ben létesített Állástalan Diplomások Országos Bizottsága (ÁDOB) állami segélyalapból havi 80 pengős, éhbérnek tekinthető fizetést folyósított azoknak, akiket némi protekcióval szerzett munkahelyükön hosszabb-rövidebb időre foglalkoztatni kívántak. (Az ÁDOB működése öt-hat éve alatt ötezer felsőfokú végzettségű, állástalan pályázó közül kb. kétezernek juttatott néhány éves segélyt.)

Az ÁDOB-os támogatás lejárta után következhetett a szintén központi finanszírozású „főiskolai végzettségű gyakoronok“-ká történő besorolás. Ez anyagilag nem túlzott mértékű fizetésemelkedéssel járt, de biztató kezdetet jelentette az állami alkalmazottak sorába történő bekerülésnek. Egy-egy hivatalban, intézményben az „állások számát és mindenkori rendfokozatát az állami költségvetés állapítja meg“ – ez az idézet az 1934/VIII. t.c. szervezeti szabályzatának 36. §-ából való. A végleges létszamba kerülés kezdő fokozata a gyakoronoki állás volt, de még mindig a véglegesítés

kilátása nélkül. Doktorátussal – ez a tudományos pályán alapkövetelmény volt – az állami alkalmazottak számára rendszeresített tizenegy fizetési osztály utolsó előtti X. osztálya 3. kategóriájába kerülhetett a szerencsés kinevezett.

A „szamárletra“ aljáról három évenként kötelezően juthatott előrébb a 2. majd az 1. kategóriába az illető, aztán a IX/3-ba és így tovább. Esetenként az általános gyakorlattól eltérő, rendkívüli előléptetésre is nyílt lehetőség.

Az idézett törvény alapján létrejött Magyar Nemzeti Múzeum Önkormányzatához tartozó intézmények létszámába bevették a MOB néhány fős stábját is. (A teljes létszám a MNM Tanácsa által évente kiadott „Rangsor“ szerint a harmincas években 240 főt számlált.) A hivatkozott szabályzat 37. §-a szerint „a MOB tisztviselőinek és alkalmazottainak működése a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter által az MNM-től történt kirendelésen alapszik.“ Eszerint a MOB munkatársainak ügyeiben ugyan a VKM döntött, de áttételen. Azzal a MNM Tanácsának egyet kellett értenie.

Ez érthetővé teszi, hogy a MOB tudományos tisztviselőinek kinevezési okmányaiiban miért szerepel a „múzeumi segédőr“, majd az „I. osztályú múzeumi segédőr“ stb. titulus. Csak később, a negyvenes évek elejétől találkozunk a „műemléki segédőr“ (és további elnevezésekkel a MOB-osok papírjaiban. (Ez magyarázza, hogy miért olvashatók a lexikonok címszavaiban a MOB szakembereinek nemzeti múzeumi alkalmazására vonatkozó – természetesen téves – adatai.)

Valamennyi állami szolgálatba került alkalmazott – beosztásától, foglalkozásától függetlenül – munkahelyének költségvetésétől elkülönítve, a Központi Illetményhivaltól kapta meg járandóságát: az alapfizetést, a lakbérpótlékot, a családi pótlékot (háztartásbeli feleség és a gyermekek után). Sőt, ez a hivatal fizette be a 10%-os társadalombiztosítási járulékot is, ennek felét a munkáltató terhére, a másik 5%-ot az alkalmazottól levonva.

Megjegyzendő még, hogy a véglegesítést követően a rangsorolást, majd a nyugdíjazásnál beszámítható időt módosíthatta, ha „a szolgálati idő kezdete“ elnevezésű rovatban elismerték a korábbi díjtalan munkavégzés, illetve az ÁDOB-os alkalmazás időtartamát. (Életrajzi adatok közlésekor ez is okozhatott különféle félreértéseket.)

A VKM-nek volt még egy „rejtett munkaerő-tartaléka“ is. Az iskolákhoz kinevezett, tanári státusba került tehetséges szakembereket „szolgáltatásra történő kirende-

léd“ jogcímén mind a minisztérium egyes osztályaihoz, mind egy-egy intézményhez helyezhették. Ezáltal az adott munkahelyen belátható időn belül megüresedő állások betöltésekor számításba vehetők voltak.

A MOB utolsó 15 esztendejében, az 1935-1949 között odakerült fiatal munkatársainak végig kellett járniuk a fenti utak valamelyikét. Pályafutásuk ismertése során feltétlenül figyelembe kell ezeket a lehetőségeket venni. *Gerevich Tibor* az első fiatal szakember, *Nagy Zoltán* (1908-1994) alkalmazására vonatkozó kérelmét közvetlenül *Hóman Bálint*hoz juttatta el, emlékeztetve őt a már korábban benyújtott fejlesztési koncepcióra. Alig száradt meg a tinta Nagy Zoltán január 5-i kezeltetésű doktori oklevelén, a beadvány 1935. január 7-én kelt. „Ideiglenes munkaeörként“ a VKM március 15-i hatállyal ADOBos-ként alkalmazta is. Ebben a minőségében két és fél évig dolgozott, s innen 1937. november 10-vel múzeumi (értsd: műemléki) gyakoronoki státusba került.

Dercsényi Dezső (1910-1987) ugyan már 1934. július 27-én ledoktorált, de csupán a következő évben, május 20-án kezdte meg állami szolgálatát fizetéstelen gyakoronokként az Országos Széchényi Könyvtárban, majd őstől lett ADOB-os. Innen Gerevich 1936 novemberében „áthelyeztetve“ a MOB-hoz, nyilván nem előzmények nélkül, hiszen Dercsényi már korábban bedolgozott a műemlékeseknek. 1938. augusztus 4-ig maradt az ADOB támogatottja. (Mint a visszaemlékezésében olvasható, 1937-ben az időközben 85 pengőre emelt fizetéséből 75 pengő 62 fillért vett kézhez. Ugyanis a betegségi biztosítása 50 %-át, öregségi nyugdíjjárulék 100 %-át, összesen 9 pengő 38 fillért levontak tőle.) Ezután lett belőle „főiskolai képesítésű gyakoronok“,

végül 1941. március 1-jén ő is múzeumi gyakoronoki státusba került.

A soron következő munkatárs *Pálinkás László* (1910-1974) doktorálása 1937-ig elhúzódott, bár a Gerevich-tanszéken 1934. október 1-jétől már díjtalan gyakoronokként működött. Így csak 1937 novemberében kelt az alkalmazására vonatkozó kérelem, amelynek a VKM 1938. január 1-jétől tett eleget. ADOB-os 1939. szeptemberéig, majd főiskolai képesítésű gyakoronok. E minőségében az egyetemi szolgálatát elismerték, így díjazása 85 pengőről megduplázódott. Múzeumi gyakoronokká azonban csak 1943. január 1-jén nevezték ki.

A következő évben, 1938. szeptemberében terjeszti elő Gerevich *Csabai István* (1912-1943?) 1934-ben doktorált, állástalan diplomás alkalmazási kérelmét. Különleges indokként felhossa erdélyi származását és azt, hogy disszertációja Erdély reneszánsz művészetéről szól, „és románul tudván az ottani műemléki irodalmat szemmel tudja tartani.“

Decembertől már ki is nevezték, díjtalan gyakoronokként 1936. májusától ismerték el a MOB-nál töltött idejét. 1941. január 1-jétől főiskolai képesítésű gyakoronok lett, majd pontosan egy év múlva kinevezik múzeumi gyakoronokká.

Négy év leforgása alatt tehát – *Gentbon István* mellé – négy új tudományos munkaeör került a MOB-ba. Figyelemre, és annak idején irigylésreméltó volt ez a fejlődés. Ezt ismerte el 1938-ban *Horváth Henrik*, a BTM főigazgatója a Magyar Szemlében megjelent írásában: „a kiváló hivatalnoki kar a MOB-ot a magyar műtörténet egyik legelső, de vitatbatatlanul legelevenebb örbelyévé avatja.“ ■

Múltunk öröksége

A műemlékvédelem ötven éve

Hajdú Biharban

I gényes, jól szerkesztett kötet jelent meg a közelmúltban a Hajdú-Bihar megyei MAB fél évszázados munkájáról Debrecenben. Mielőtt a kötettről szó esnék, kezet a szívre, valljuk be, hogy ma már csak kevesen emlékeznek a MAB-okra, a hajdani településfejlesztési és Kommunális Tanácsi Bizottságok mellett létrehozott műemléki – szakmai – albizottságokra. Félig hivatásos, félig civil műemlékvédő szervezetek voltak ezek, amelyek – ahogy ezt *Fejérdy Tamás* írta a könyv bevezetőjében – hol a tanácsok, hol a Hazafias Népfrent vagy a Várbarátok köre mellett végezték munkájukat, elhivatott módon védve a műemlékeket. Aztán a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján szép csöndben megszűntek.

Debrecenben azonban megmaradtak.

Bár a többes szám enyhe túlzás, mert ott igazában dr. *Angyal László* maga a MAB, személyében vállalva föl minden olyast, amely meghaladja a hivatásos műemlékvédők hatáskörét vagy mozgási lehetőségét. Mint például ennek a könyvnek megírását, szerkesztését, a támogatók körének összegyűjtését, s végül a könyv kiadását.

Fél évszázad munkájának kitűnő összegezése a Múltunk öröksége. Benne van mindaz – nemcsak amit végeztetek, hanem megérthető a sorokból az is, amit és ahogyan az egykor működő MAB-ok végeztetek. A rendezvények, a látványos akciók mellett az aprólékos munkával összegyűjtött emlékek, értékek megmentése, kiál-

lítások szervezése, helytörténeti munkák megjelentetése – mindaz, amit ma örökségvédelemnek mondunk.

Mindenesetre országosan az első között 1958 februárjában alakult meg Hajdú-Bihar megyében a MAB, 1959 decemberében pedig már megszületett a megyei tanács első rendelete is a műemlékvédelemről. Elsőként a műemlékek kataszterezését végezték el, 21 épületről készült műszaki rajz, leírás. A megyében is sorra alakultak a műemlékekkel törődő csoportok. A szerző tételesen sorolja fel, hogy hány épületet, értéket – emlékhelyeket, szobrokat – sikerült feltárba venniük. Állást foglaltak emellett, hogy védett épületet csak akkor újítsanak fel, ha hasznosítását is biztosítják. (Így lett a Nagykerekiben a Bocskay várkastélyból kulturcentrum, az álmosdi Kölcsey-házból emlékhely.) A könyv kitér arra is, hogy a legtöbb megyei rendezési tervnél igyekeztek érvényesíteni a műemlékvédelmi szempontokat. A rendezvények pusztá felsorolásából is kiderül, hogy a MAB és az ott csoportosuló szakemberek, kutatók, tanárok, mérnökök stb. mennyi munkát végeztek.

A könyv kétségtelenül nagy érdeme, hogy összegyűjtötte mit tett a MAB a természeti és épített értékek védelméért, illetve felsorolja, és fényképekkel együtt mutatja be a megye műemlékeit. A megyében lévő 208 védett műemléki épületből 76-ot találunk Debrecenben, a 68 műemléki lakóépület közül pedig 23-at. 69 templom élvez műemléki védettséget – írja.

Megszólalnak a könyvben azok, akik talán a legtöbbet tették a Hajdú-Bihar megyei MAB-ért, közöttük több országosan ismert szakember. Tisztelgő főhajtás ez az összeállítás a műemlékvédelem érdekében végzett önzetlen, társadalmi munka előtt.

A kötetet írta és szerkesztette dr. Angyal László. Kiadta a MTESZ Hajdú-Bihar Megyei Műemlékvédelmi Albizottsága, Debrecen, 2008. ■ (nagyze)

A XIV. Partiumi Honismereti Konferencia



A batárainkon túli műemlékvédelem jelentős eseménye a minden évben megrendezett Partiumi Honismereti Konferencia. Az idei, ezúttal már 14. alkalommal megtartott tanácskozást a reneszánsz jegyében szervezték, vizsgálták az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc emlékeit, a pusztuló műemlékek sorsát és a 20. század örökségét. Beszámolót Dukrét Géza küldött.

DUKRÉT GÉZA

Idén szeptember 5-7 között több mint százán gyűltek össze Érsemjénben, az újonnan átadott Kazinczy Művelődési Házban tartott tanácskozáson. A Szózat elnéklése után *Dukrét Géza*, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke köszöntötte a megjelenteket, majd *Csáry István*, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület helyettes püspöke és *Borsi Imre Lóránd* helyi plébános tartott rövid áhítatot. *Balázsi József* polgármester házigazdaként köszöntötte a megjelenteket. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) részéről *Káldy Gyula* üdvözölte a konferenciát, amelyet megtisztelt jelenlétével a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány tíz tagja, *Révász Gizella* elnök vezetésével. A Társaság 15 éves évfordulója alkalmából Dukrét Géza elnök ismertette az egyesület sokoldalú tevékenységét, eredményeit. A tizenöt év alatt 14 konferenciát, ugyanannyi honismereti találkozót, 13 honismereti táborot, számos megemlékezést szerveztek, kiadtak 55 kötetet a Partiumi füzetek könyvsorozatában és hetet a sorozaton kívül, felavattak 19 emléktáblát. Ezt követően átadták az idei kitüntetések. Fényes Elek-díjban részesült *Pásztai Ottó* (Nagyvárad), *Antal Béla* (Biharpüspöki), *Dr. Jancsó Árpád* (Temesvár), a különdíjat *Kovács Zoltán*, Érmihályfalva polgármestere kapta. *Révász Gizella*, a Határon Túli Magyar Emlékhelyekért Alapítvány elnöke Szent István-emlékplakettet, *Balázsi József* polgármester és *Ciorba Teréz* érsemjéni tanárnő emléklapot kapott. Az előadások előtt a konferenciának helyt adó Érsemjénnel ismerkedtek a résztvevők – *Ciorba Teréz* tanárnő vezetésével. *Balázsi József* Érsemjén hétköznapjairól, elért eredményeiről számolt be. A program a Felix Terra című, a nagyváradai várról készített film vetítésével folytatódott. Az előadások sorában elsőként *Köteles Dieter*, a Bisonsol cég mérnöke elemezte az épületvédelem gyakorlati kérdéseit. *Kiss Endre József* (Sárospatak) a Kazinczy Ferenc emlékezetében élő Érmellékről beszélt. *Dr. Vekov Károly* (Kolozsvár) az értelmiség sorsát mutatta be – *Oláh Miklós* életpályáján keresztül. *Dr. Csorba Csaba* (Budapest) az Értelmiségiek nemesítése a Partiumban a 16-19 században című értekezést követően *Wanek Ferenc* (Kolozsvár) egy elfelejtett középkori erődőről, Mezősolyomról beszélt, *Starmüller Géza* (Kolozsvár) a zilahi Wesselényi-szoborkompozíciót és annak alkotóját, *Fadrusz Jánost* mutatta be. *Dr. Jancsó Árpád* (Temesvár) A Béga, a Bánság elkényeztetett folyója című legújabb kötetét ismertette. *Erdei János* (Szilágysomlyó) vetített képen keresztül idézte fel a Berettyó- és a Krasznamenti települések 1848-49-es forradalom és szabadságharchoz kötődő emlékeit. E feltáró munkát diákjaival együtt végezte, amellyel a tavaszi pályázati díjkiosztó ünnepségen első díjat nyert. Az előadások után a társaság megkoszorúzta Kazinczy

Ferenc szobrát, majd meglátogatták a Kazinczy Ferenc, Fráter Lóránd és Csiha Kálmán emlékházat.

Másnap *Pekár István* (Budapest) az Érmellék, a Berettyó-mente és a Hegyköz örökségét mutatta be – televíziós szemmel. *Ujj János* (Arad) az egykori törökországi várról tartott előadást, amelyet egy újabb film vetítése követett, a felsőbányai római katolikus templom felszentelésének 150. évfordulójáról, amelyet *Hitter Ferenc* készített. *Dr. Vajda János* (Borosjenő) két 1848-49-es, Borosjenőhöz kötődő vértanú életútját követte. *Dr. Jancsó Árpád* (Temesvár) a Béga-csatorna történetéről, *Tácsi Erika* (Temesvár) Újszentes telep falu történetéről, *Kordics Imre* (Nagyvárad) Nagyvárad 1940-1944 közötti magyar utcanevéről tartott előadást. *Dánielisz Endre* (Nagyszalonta) Nagyszalonta történelméről, az 1944-1948 közötti időszak bizonytalan éveiről értekezett.

Borbély Gábor (Nagyvárad) az érmelléki borturizmus jelentőségét, *Deák Csaba* (Nagyszalonta) a gyulavidéki HÉV történetét ismertette. *Nagy Aranka* (Nagyvárad) az 1848-1849-es szabadságharc híres orvosairól beszélt, *Fazekas Lóránd* (Szatmárnémeti) egy háborús katonasors emlékezetére épült kis emlékművet mutatott be. *Krestyán Ilona* (Temesvár) Kulcsár Sándor író életpályáját ismertette. Ezután *Szabó Zsolt* (Kolozsvár) a 60 éves Művelődés című folyóirat történetéről és szerepéről beszélt.

A konferenciát közgyűlés zárta. A szakmai kiránduláson Érmihályfalván felavattuk Kuthy Lajos író emléktábláját, *Kovács Rozália* pedig ismertette Kuthy életét és munkásságát. A kirándulás Magyarországon folytatódott. Meglátogattuk Nyírcsád Árpád-kori templomát és ellátogattunk Álmosdra. Érsemjénben megnéztük Sáter Árpád-kori templomát, ahol meghallgattuk a templom restaurálását vezető *Emődi Tamás* előadását. ■

HELYESBÍTÉSEK

Az Örökség 2008. évi 5. számában a Bihar megyei kastélyinventarizációt bemutató cikkben a felsőlugos-magaszlaki Zichy-kastély képfelirata tévesen jelent meg. A fényképet Dukrét Géza, a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke készítette, aki a helyszíni felméréseket is irányította. Az inventarizációban a Társaság tagjai közül részt vett Borbély Gábor és Kordics Imre is.

A július-augusztusi számunkban Déry Attila a budai várpalotát bemutató cikkének első bek. 3. mondatát számítógépünk sajnálatos módon átszabta, és ebből értelmetlen furcsaság jött ki. A nyomtatott szöveg: 1301-1311 között – még névleges országos hatalmi központ sem létezett a 19. század közepéig. Az eredeti, helyes szöveg ez: A zavaros időkben – II. Endre halála és az Anjouk hatalmának megszilárdulása között, kb. 1301-1311 között – még névleges országos hatalmi központ sem létezett. A szerzőtől és az olvasóktól a hibáért elnézést kérünk.

A sajkókazai Radvánszky kastély



HERVOLY VANDA

Miskolctól 26 km-re északnyugatra a Sajó bal partján fekszik Sajokaza Árpád-kori református temploma. (Az országban is egyedülálló templom még nem szerepel a 724 felkeresett és megörökített Borsod-Abaúj-Zemplén megyei épület között!)

A falu kastélya viszont igen.

A település neve vagy magyar törzsnévből, vagy az ótörök eredetű Quaz személynévből származik, mások azonban a szláv eredet mellett törnek lándzsát, és az ószláv koza (= kecske) főnévből eredeztetik a falu nevét. Mindenesetre Kaza néven már 1231-ben említik. A település a 14. századtól éli virágkorát, királyi birtok, majd Mátyás okleveleiben már mezővárosként szerepel. A fejlődésnek a török megjelenése vet véget. 1552-ben Eger ostromakor kifosztják. 1558. október 18-án határában még csata is zajlik. A sorozatos török sanyargatások miatt 1564-re a település elnéptelenedik, majd 1638-ban egy nagy tűzvészben az egész város leég. Ekkorra (a 17. században vagyunk) már Rákóczi birtok. 1756-tól 1945-ig pedig a Radvánszkyak birtokolják.

A kastély leírása, állapota

A Radvánszky család kastélya 1830-ban épült klasszicista stílusban, később az épület eklektikus elemekkel is bővült. A belső berendezésből egy rokokó cserépkályha maradt meg az utókor számára, valószínűleg eredeti helyén. A boltozatos, egymásba nyíló helyiségek mennyezetén eredeti falfestmények kerültek elő. A képeken jól látható az épület szimmetriája, elhelyezkedése, eredeti pompája, a korabeli nyílászárók azonban rossz állapotban vannak, a vakolat felázásokról tanúskodik.

Az eredeti kastélykertet övező utcák kertjeiben és a kastélytól nem messze lévő tereplépcsőn *Paszternákné Tóth Julianna* 2007-es terepbejárásakor bronzkori leleteket talált. A kastélypark területe mára alaposan lecsökkent, de még most is ott áll a több mint 400 éves vérbükk. A kastélyban sokáig általános iskola működött.

Ebben az épületben volt Magyarország egyik legnagyobb, csaknem 14 000 kötetes magánkönyvtára, amelyben olyan ritkaságokra bukkanhattunk, mint



a Thúróczy-krónika, a Radvánszky-kódex, Mátyás király levelei, Balassi Bálint és Rimay János versei. A könyvtárat Béla fejlesztette, rendezgette és 1863-ban a gyűjteménynek külön szárnyat építtetett, amelyet egy korabeli felirat is megörökít: „Sum Bibliotheca Sayó-Kazaensis a Barone Béla Radvánszky de Radvány et de Sayó-Kaza a. d. MDCCCLXIII. fundata.“. A könyvtár déli részében az eredeti beépített könyvtárbútor, karzat és lépcső látható.

Ebben az épületben volt Magyarország egyik legnagyobb, csaknem 14 000 kötetes magánkönyvtára

| | |
|---------------------|------------------------------|
| azonosító törzsszám | 3063 |
| védettség | 1003 |
| jelleg | Műemléki védelem |
| névjellemző | épitmény |
| eredeti kategória | mai lakóépület |
| eredeti főtípus | kastély |
| megye | Borsod-Abaúj-Zemplén |
| helység | Sajokaza |
| cím | Ady Endre u. 2. |
| helyrajzi szám | 1091 |
| település KSH kódja | 14313 |
| földhivatal | Edelény, Körzeti Földhivatal |
| állapot: | 4 - |
| koordináta: | N 48° 17'03" E 20° 35'02" - |
| pont: | 5 |

Az épület alagsorában ma a település konyhája üzemel. A további termekben az előző évig az általános iskola működött, de az idei tanévtől már elköltözött. A gyerekhangot egy, az idén júniusban „Modernek egy régi faluban“ címmel rendezett kortárs képzőművészeti kiállítás képei és tárgyai váltották fel. Most viszont a termek üresen állnak, és sajnó a könyvtáros nyugdíjazása után egyelőre a könyvtárszárny és az új-rarendezett helytörténeti és a család életét bemutató kiállítás is gazdátlanok tűnik. ■

A képek és a helyrajzi adatok forrása: <http://muemlekem.hu>

Megjelent az Észak-magyarországi kulturális és műemléki hírlevél V/8 számában, szerk.: Hajdú Ildikó.



Építőköcskák



Lezárult Sopronban a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet, a Faipari Mérnöki Kar Alkalmazott Művészeti Intézet és a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség által szervezett Építőköcskák Sopron 2008 elnevezésű városfejlesztési pályázata.

SZIGETHY BALÁZS

A pályaművekkel három-öt fős csapatok versenghettek a jelentős pénzdíjazzal járó helyezésekért. A csapatokat a Nyugat-magyarországi Egyetem hallgatói alkothatták, de kötelező jelleggel részt kellett veyen egy közgazdász, egy környezetmérnök és egy építész tervezőművész hallgató, így kívánták biztosítani a pályázat kiírói az egyes szakmák közötti együttműködést. A témák meghatározásakor is nagy hangsúlyt fektettek a közös munkára, felismerve az együttgondolkodás szükségességét. Az elbírálásra benyújtott tíz színvonalas pályamű példaértékű tehát, bizonyítéka annak, hogy az egyes szakmákon átvívelő közös munka kulcsfontosságú a városfejlesztésben. A résztvevő hallgatók megmutathatták, hogy mire képesek, s ami még fontosabb, megízlelhették a közös fejlesztő munkát, kiaknázva annak előnyeit.

A pályázat kiírása és a leadási határidő közötti időszakban neves szakemberek színvonalas előadásai segítettek a pályázókat. A programokban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Nyugat-dunántúli Irodája is képviseltette magát, szakmai segítséget nyújtva az örökségvédelemmel kapcsolatos szakkérdésekben, tekintettel arra, hogy a megadott témák között szerepelt például a soproni Várkerület sétányosításának megvalósítása, a történelmi külvárosok turisztikai fejlesztése, alulhasznosított épületek fejlesztése (köztük számos műemlékkel), továbbá a várfalsétány továbbfejlesztése.

A pályázat célja elsősorban az volt, hogy a városfejlesztés tevékenységének, problémáinak, eszköztárának megismertetésével, tudományos fórum létrehozásával, új, innovatív ötletekkel, az egyetem, a civil szektor és a városvezetés közötti párbeszéd felerősítésével,

egy-egy építőköcskával járuljon hozzá Sopron város fejlődéséhez. A pályamunkák egy legfeljebb 50 oldalas tanulmányból, képeket, grafikus ábrákat, szemléltető anyagokat, táblázatokat tartalmazó CD mellékletből álltak. A munkát a hallgatóknak egy nyilvános prezentáció keretében kellett bemutatniuk, amelynek az anyagát (vetített képek, szöveges előadás, filmvetítés, tablók stb.) szabadon választhatták meg.

A Prof. dr. Winkler Gábor vezette zsűri a KTaMi csapata által kidolgozott, a volt soproni déli pályaudvar és környéke fejlesztésére irányuló pályamunkát találta a legjobbnak. Második helyezést ért el a reFORMart elnevezésű csapat a Jereván lakótelep identitásnövelő arculatformálására adott javaslatával. További dobogós helyezést ért el a soproni várfalsétány továbbfejlesztési lehetőségeit kidolgozó Soproni Várfalszépítő csapat. A csapat külső konzulensi feladatait – a pályázati kiírás meglehetősen szigorú feltételeinek megfelelően – a KÖH Nyugat-dunántúli Iroda soproni munkatársai látták el. A csapat tagjai Tóth Zoltán közgazdász hallgató, Vas Miklós környezetmérnök hallgató, Varga Dávid építőművész hallgató és Krizsanovszky Máté formatervező hallgató voltak. További értékes munkák születtek a Russ-villa revitalizációja, valamint a soproni városmarketing fejlesztése témákban.

A díjátadás után Prof. dr. Albert Levente általános rektorhelyettes rámutatott, hogy a pályázat elérte célját, az együttműködés példaértékű lehet az egyetem valamennyi polgára, a város valamennyi lakója számára. Dr. Fodor Tamás polgármester átvette a tíz pályázat anyagát és beszédében megígérte azok felhasználását. A teljesség igénye megkívánja, hogy ne feledkezzünk meg a civil támogatókról sem, akik nagylelkű felajánlásaikkal ösztönözték a munkát, ráadásul nekik köszönhetően egy csapat sem távozott díjazás nélkül. ■

Kulturális Örökség Napjai 2008.

Több mint egy évtizede évről-évre egyre nagyobb népszerűsége tesz szert az Európa Tanács és az Európai Unió által támogatott kontinentális kezdeményezés, az Európai Örökség Napjai. A hazánkban Kulturális Örökség Napjai néven ismertté vált országos rendezvény keretében minden szeptember harmadik hétvégéjén ezrek és tízezrek indulnak felfedezőútra. Az idén – a programfűzet tanúsága szerint is – tovább nőtt a bekapcsolódó települések (és intézmények) száma: míg 2007-ben 267-en, most több mint 300-an jelentkeztek!

Ráadásul ebben az évben a Kulturális Örökség Napjai összefonódott a már eddig is jelentős sikert elért *Rezensánsz év* programjaival. Számos, az idei pályázatokon támogatást nyert épület, helyszín és rendezvény várta ezen a hétvégén a látogatókat. Kiemelkedett közülük a Művészetek Palotájában szombaton tartott rendezvény, a negyedik negyedév kínálatának beharangozója.

A tavalyi, első alkalom sikerére építve jelentősen bővült a *Kultúrbbázak éjjel-nappal* programban részt vevő intézmények köre, amelyek a zene, a képző- és előadóművészet, de mindenképpen a tánc eszközeinek segítségével idézték meg a rezensánsz és a modern megújulás szellemiségét. A *Templomok éjszakája* keretében pedig számos egyházi épület várta izgalmas programokkal az érdeklődő látogatókat. És akkor még nem beszéltünk azokról az építészekről, akik személyesen ismertették meg az erre kíváncsiakat az általuk tervezett épülettel, meg azokról a háztulajdonosokról és társasházi közösségekről, akik és amelyek most saját kezdeményezésükre nyitották meg a máskor bezárt kapukat a látogatók előtt. (kertész)

Ismét kastélyfal dőlt a vihar miatt

Műemlékeinket a globális klímaváltozás is fenyegeti

Vismajor keret létrehozását kéri a kulturális tárcától a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (NG) igazgatója dr. Varga Kálmán. Az elmúlt napokban ugyanis az intézmény harmadik kastélyában okozott jelentős károkat a vihar.

Augusztus 3-án leomlott a füzérradványi Károlyi-kastély manzárdszobájának oldalfalazata, július elején meg az edelényi L'Huilier-Coburg-kastély egyik kéménye és a parkban is húsz fát tépázott meg és döntött ki a vihar. Nem telt bele néhány hét, s a vihar a fertői Esterházy-kastélyban is kárt tett: a földszintre zúdult be az ereszekben túlsorduló víz.

Ezekben a nagyközönség előtt nyitva álló kastélyokban és parkokban naponta több ezer látogató fordul meg, így a veszélyelhárítást azonnal meg kell kezdeni. A legtöbb kulturális intézménynak azonban, így a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának sincs felújítási, sőt karbantartási kerete sem. Ezért dr. Varga Kálmán igazgató (NG) azt kéri ezen intézmények fenntartójától, az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól, hogy felkészülve az egyre inkább szélsőséges időjárás okozta károokra, hozzon létre vismajor keretet.

Az ilyen célokat szolgáló épületek ugyan rendelkeznek biztosítással, ám a biztosítótársaságok a károk valós költségének csak egy töredékét fedezik. A többi között azért is, mert sok épület felújításra vár.

A legutóbbi viharkár során a füzérradványi Károlyi-kastély oldalszárnyának második emeletén a manzárdszoba fala dőlt ki. Bár a kastély tele volt látogatókkal – a nemrég megnyitott új kiállításnak köszönhetően – személyi sérülés nem történt. Az épületnek ezt az év-tizedek óta felújításra váró szárnyát a potyogó vakolat miatt néhány éve védőkorláttal kerítette körbe az intézmény. Jelenleg a kárfelmérés és az azonnali kárelhárítás zajlik. Ennek költsége várhatóan több millió forint lesz. A viharkár után a kastélyt műszaki szakemberek átvizsgálták, és megállapították, hogy az épületet nem kell a munkálatok idejére bezárni, a látogatókat nem fenyegeti veszély. Így zavartalanul megrendezhetik a Zempléni Fesztivál augusztus 9-i koncertjét is a kastélyban.

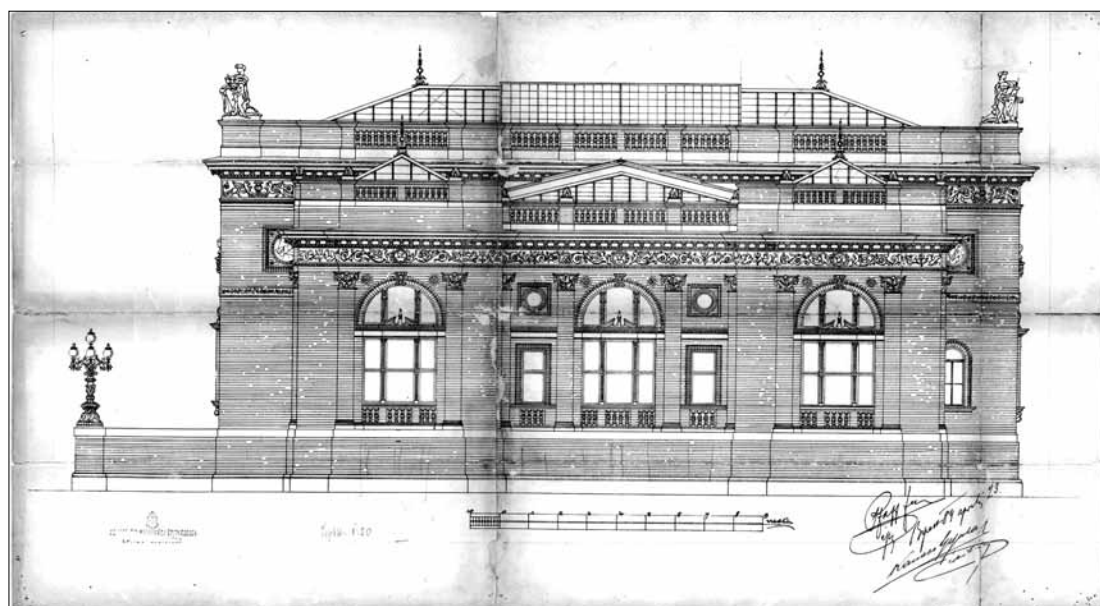
Az edelényi kastélyban – amelynek turisztikai célú megújítása kormánytámogatással hamarosan elkezdődik – az azonnali, ideiglenes veszélyelhárítás költsége 300 ezer forint volt, a teljes költsége pedig várhatóan hatmillió forint lesz. A fertői Esterházy kastélyban az esőzés okozta beázás kárelhárítási költsége 200 ezer forint volt. ■

Beregi Nagy Edit

Neoreneszánsz a Tevében

Neoreneszánsz építészet címmel szeptember 15-től tekinthető meg Budapesten a Fővárosi Levéltár kiállítása az intézmény Teve utcai épületében. Budapest belső negyedeinek építészeti összképét meghatározzák az olasz reneszánsz formakincsét felhasználó épületek, amelyek a kiegyezés utáni két évtized városfejlődésének eredményeként létesültek. Kiállításon az egykori engedélyezési tervekől, a főváros középü-

leteinek dokumentumaiból, valamint az ország legnagyobb építész-hagyatékából, Ybl Miklós terveiből válogattak a rendezők. A tervek mellett az épületekről készített korabeli fényképek gazdagítják az anyagot. Néhány fontos, de ma már nem látható épületet modellen is bemutatnak. A kiállítást katalógus kíséri, s november 18-án tudományos konferenciát is rendeznek e témakörben. (HIV)





M E G G O N D O L A T L A N A B L A K C S E R É K



2008. november 17–18. -án kerül sor Budapesten az „ABLAKOK – nemzetközi szimpózium a hagyományos, történeti ablakok megőrzéséért” című szakmai programra.
Szervező: KÖH és 6B Építész Bt.